

*Rozdział 6*POLITYKA ETNICZNA
MOŁDAWII

6.1. WPROWADZENIE

W Mołdawii pojęcie „polityka etniczna” (rum. politica etnică, ros. этнополитика) jest stosunkowo rzadko używane, częściej stosowany jest natomiast termin „polityka narodowościowa” (rum. politica națională, ros. национальная политика). Jeszcze częstsze są opisowe sformułowania: polityka wobec grup/mniejszości etnicznych i/lub narodowych oraz polityka w dziedzinie stosunków międzyetnicznych/narodowościowych. Mimo że niepopularne w Mołdawii, w niniejszym rozdziale, ze względu na tytuł projektu badawczego, będzie używane pojęcie „polityka etniczna”, rozumiane przede wszystkim jako polityka państwa wobec mniejszości narodowych/etnicznych. Należy przy tym zaznaczyć, że władze komunistyczne rządzące Mołdawią w latach 2001–2009 prezentowały szersze podejście do problemu. Przyjęta przez nie w 2003 roku koncepcja polityki narodowościowej Republiki Mołdawii dotyczyła nie tyle mniejszości narodowych, ile Mołdawian i formowania ich własnej, mołdawskiej, nierumuńskiej tożsamości.

Kwestia tożsamości narodu tytularnego jest jednym z głównych problemów Mołdawii, którego przyczyn należy doszukiwać się w jej skomplikowanej historii. Z jednej strony, tereny dzisiejszej Republiki Mołdawii, położone na prawym brzegu Dniestru, stanowiły do początku XIX wieku wschodnią część Księstwa Mołdawskiego, które wraz z Księstwem Wołoskim utworzyło Rumunię w drugiej połowie tegoż wieku. W latach 1918–1940 i 1941–1944 stanowiły integralną część państwa rumuńskiego, a ponowne zjednoczenie Mołdawii z Rumunią rozważano na przełomie lat 80. i 90. XX wieku. Z drugiej strony, tereny mołdawskie wchodziły jako Besarabia w skład Imperium Rosyj-

skiego w okresie 1812–1917, a więc przez ponad sto lat. W roku 1940 zostały przyłączone do Związku Radzieckiego i razem z obszarem na lewym brzegu Dniestru (obecnie Naddniestrze) utworzyły mołdawską republikę radziecką, która funkcjonowała do 1991 roku (z przerwą na lata 1941–1944). Mołdawianie więc tylko przez krótki czas uczestniczyli w procesach unifikacyjnych państwa i narodu rumuńskiego, co więcej, władze radzieckie prowadziły politykę na rzecz formowania odrębnej, nierumuńskiej tożsamości mieszkańców Mołdawii. Jeśli w połowie lat 90. XX wieku Mołdawianie zdecydowali o odrzuceniu idei zjednoczenia z Rumunią i utrzymaniu własnej niepodległości (zadeklarowanej 27 sierpnia 1991 roku), to problem tożsamości narodu tytularnego jest nadal aktualny¹. Przy tym mniejszości narodowe są jego ważnym elementem.

Ranga polityki etnicznej jest w Mołdawii dość wysoka. Wynika to ze wspomnianego problemu tożsamościowego; z dużego odsetka mniejszości w strukturze ludnościowej państwa (20–30%); potrzeby pozyskiwania wyborców przez siły polityczne; pamięci o konfliktach etnicznych lub mających pewne ich cechy z przełomu lat 80. i 90. XX wieku, skutkujących m.in. utratą kontroli nad Naddniestrzem; dążenia do integracji z Unią Europejską, co wymaga poszanowania praw człowieka, w tym mniejszości narodowych. Należy jednak zaznaczyć, że określenie rangi polityki etnicznej jako wysokiej nie oznacza, że działania mają odpowiedni charakter i są efektywne.

Niniejszy rozdział obejmuje swym zakresem przede wszystkim politykę Mołdawii wobec największych mniejszości, zamieszkujących to państwo, czyli Ukraińców, Rosjan, Gagauzów i Bułgarów². W związku z tym, że od początku lat 90. XX wieku władze centralne Mołdawii nie kontrolują regionu naddniestrzańskiego, a więc polityka etniczna nie rozciąga się na jego obszar, nie zostanie on poddany analizie. Separatyzm naddniestrzański i istnienie Naddniestrza jako faktycznie niezależnego od Kiszyniowa quasi-państwa

¹ Zob. szerzej: J. Pieńkowski, *Polityka historyczna w Republice Mołdawii*, w: W. Śleszyński (red.), *Wspólne czy osobne: Miejsca pamięci narodów Europy Wschodniej*, Białystok–Kraków 2011; I. Józwiak, *Między Rosją a Rumunią – koncepcje narodu mołdawskiego*, „Etnografia Polska” 2007 z. 1–2.

² Ze względu na niewielką liczebność w pracy pominięto m.in. polską mniejszość narodową; według mołdawskiego spisu powszechnego z 2004 roku, liczyła ona zaledwie 2383 osoby. Na temat Polaków zamieszkujących Mołdawię zob. np. artykuły Jarosława Derlickiego: *Narodziny czy odrodzenie? Polska tożsamość w Mołdawii*, „Etnografia Polska” 2003 z. 1–2; *People of Polish descent in the Republic of Moldova. Ethnographic remarks*, „Revista de Etnologie și Culturologie” 2011 nr 9–10.

wpływają jednak na politykę etniczną Mołdawii. Z punktu widzenia badań konieczne jest włączenie do analizy również okresu z końca lat 80. XX wieku. Jak wspomniano, Mołdawia ogłosiła swą niepodległość latem 1991 roku, ale proces odrodzenia narodowego Mołdawian, uzyskiwania niezależności od Związku Radzieckiego i kształtowania się mołdawskiej polityki etnicznej zaczął się wcześniej.

Pewnych wyjaśnień wymagają też kwestie językowe. W Mołdawii toczy się ostry spór dotyczący nazwy języka urzędowego – czy jest to język mołdawski czy rumuński. Według konstytucji jest to język mołdawski, ale w opinii większości językoznawców prawidłowy jest termin – „język rumuński”³. Pod taką nazwą nauczany jest też w szkołach. Często dla uniknięcia problemów mówi się o języku państwowym (rum. *limbă de stat*, ros. *государственный язык*), bez wymieniaania konkretnej nazwy. W rozdziale określenia te są używane zależnie od kontekstu i przytaczanego źródła. Ponadto obcojęzyczne pojęcia są przytaczane nie tylko w języku rumuńskim, ale też rosyjskim, pełni on bowiem funkcję *de facto* drugiego języka urzędowego (co przejawia się m.in. w dwujęzycznej legislacji).

Analizę polityki etnicznej Mołdawii utrudnia fakt, że często ma ona niespójny charakter. Wynika to z tego, że władzę zwykle sprawują eklektyczne koalicje, składające się z ugrupowań o różnych poglądach na kwestie narodowościowe. Pewnym problemem jest też fakt, że ostatni spis powszechny został przeprowadzony w maju 2014, a jego wyniki będą dostępne dopiero po publikacji tego rozdziału. Przedostatni zaś spis datowany jest na 2004 rok, dane pochodzą więc sprzed 10 lat. Należy przy tym zauważyć, że są one niekiedy podważane. Zwolennicy tej opinii twierdzą, że ówczesne komunistyczne władze, forsujące tożsamość mołdawską, manipulowały przy spisie, zawyżając liczbę Mołdawian kosztem Rumunów. Zastrzeżenia co do pełnej wiarygodności danych zgłaszała też Rada Europy⁴. Szef obserwatorów spisu z ramienia tej

³ Zob.: The Permanent Committee on Geographical Names, *Moldovan: An identity but not a language*, grudzień 2005, <http://www.pcgn.org.uk/moldovan.pdf> (20.02.2014).

⁴ Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities (FCNM), *Third Opinion on Moldova adopted on 26 June 2009*, s. 13 (pkt 54), http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3_FCNMdocs/PDF_3rd_OP_Moldova_en.pdf (10.03.2014). Zwrócono uwagę nie tylko na problem identyfikacji ludności romańskiej, ale też na wiarygodność danych dotyczących Romów. Według spisu z 2004 roku, w Mołdawii mieszkało ich ponad 12 tys. (0,4% ludności), podczas gdy inne źródła podawały większe liczby.

organizacji stwierdził, że 7 na 10 grup obserwatorów zarejestrowało znaczną liczbę przypadków, kiedy rachmistrzowie zalecali respondentom, by ci deklaruowali się raczej jako Mołdawianie, a nie jako Rumuni⁵. W badaniach opinii publicznej Mołdawianie i Rumunii często grupowani są jednak razem jako przedstawiciele ludności romańskiej i rumuńskojęzycznej, odrębnej od pozostałych mieszkańców państwa, co rozwiązuje powyższy problem. Podobnie i w niniejszym rozdziale Rumuni zamieszkujący Mołdawię w zasadzie nie są traktowani jako mniejszość narodowa, a część narodu tytularnego. Należy dodać, że pewne kontrowersje budzi również spis z 2014 roku przeprowadzony przez proeuropejski rząd, który przejął władzę po komunistach. Opozycja sugeruje, że tym razem zawyżona może być liczebność Rumunów kosztem Mołdawian.

6.2. UWARUNKOWANIA POLITYKI ETNICZNEJ

Podstawowym determinantem współczesnej polityki etnicznej Mołdawii są czynniki demograficzne. Większość jej mieszkańców stanowią Mołdawianie i choć w ciągu 15 lat, dzielących dwa spisy powszechne z lat 1989 i 2004, ich liczebność właściwie się nie zmieniła, to udział procentowy narodu tytularnego wzrósł z 69,9% do 75,8%. Najliczniejszymi mniejszościami narodowymi są: Ukraińcy (8,4%), Rosjanie (5,9%), Gagauzi (4,4%), Rumuni (2,2%) i Bułgarczy (1,9%); pozostałe narodowości – w tym głównie Cyganie – stanowią 1% mieszkańców Mołdawii (tabela 1). Uwagę zwraca znaczny spadek liczebności Rosjan i Ukraińców w okresie między spisami – odpowiednio o 42,7% i 30,3%, głównie na skutek emigracji w pierwszych latach po rozpadzie Związku Radzieckiego, a także zmniejszenie się grupy innych narodowości (z Mołdawii wyemigrowali przede wszystkim Żydzi). Wzrosła natomiast liczba osób deklarujących się jako Rumuni, jak zaznaczono we *Wprowadzeniu*, być może jest ona jeszcze większa.

⁵ C. Rusnac, *2 milioane vorbesc „moldoveneste”, 500 de mii româna*, BBC Romanian.com, 10.04.2006, http://www.bbc.co.uk/romanian/news/story/2006/04/060410_moldova_recensamant_limba.shtml (10.03.2014).

Tabela 1. Struktura etniczna Mołdawii (lata 1989 i 2004)

Grupy etniczne	1989		2004	
	liczba osób	%	liczba osób	%
Ogółem	3 595 660	100	3 383 332	100
Mołdawianie	2 513 447	69,9	2 564 849	75,8
Ukraińcy	405 160	11,3	282 406	8,4
Rosjanie	350 899	9,8	201 218	5,9
Gagauzi	148 679	4,1	147 500	4,4
Bułgarzy	73 489	2,0	65 662	1,9
Rumuni	2 477	0,1	73 276	2,2
Inni	101 509	2,8	18 502	1,0
Brak deklaracji	–	–	14 020	0,4

Źródło: D. Lozovanu, *Ethnohistoric and Ethnogeographic Characterization of the Population of Moldova*, „Demography” 2007 nr 4, s. 147; National Bureau of Statistics of the Republic of Moldova, *Population by nationalities and localities, in territorial aspect*, <http://www.statistica.md/pageview.php?l=en&idc=295&id=2234> (10.03.2014).

W roku 2004 ok. 3/4 mieszkańców Mołdawii zadeklarowało język mołdawski lub rumuński jako język ojczysty i język codziennego użytku. Język rosyjski zaś jako ojczysty podało 11,3% respondentów, a jako język użytku codziennego – 16%, co odpowiednio dwu- i trzykrotnie przekracza liczbę etnicznych Rosjan. Na co dzień językiem rosyjskim posługuje się 5% Mołdawian (ojczysty dla 2,5%), 1/4 Gagauzów, 1/3 Bułgarów, połowa Ukraińców, a także ponad połowa innych narodowości⁶. W rzeczywistości najprawdopodobniej liczby te są jeszcze wyższe, przy tym znajomość języka rosyjskiego jest w Mołdawii powszechna. Natomiast język mołdawski – według badania z przełomu lat 2004 i 2005 – w stopniu bardzo dobrym i dobrym zna tylko ok. połowa Rosjan, Ukraińców i Bułgarów oraz zaledwie 21% Gagauzów, w stopniu minimalnym zaś – ok. 40% przedstawicieli tych czterech narodowości⁷. W uproszczeniu mieszkańców Mołdawii można więc podzielić na

⁶ National Bureau of Statistics of the Republic of Moldova, *Population by main nationalities, mother tongue and language usually spoken*, <http://www.statistica.md/pageview.php?l=en&idc=295&id=2234> (10.03.2014).

⁷ *Ethnobarometer in the Republic of Moldova*, Chişinău 2006, s. 30.

ludność romańską, rumuńskojęzyczną (Mołdawianie i Rumuni) i nieromańską, rosyjskojęzyczną.

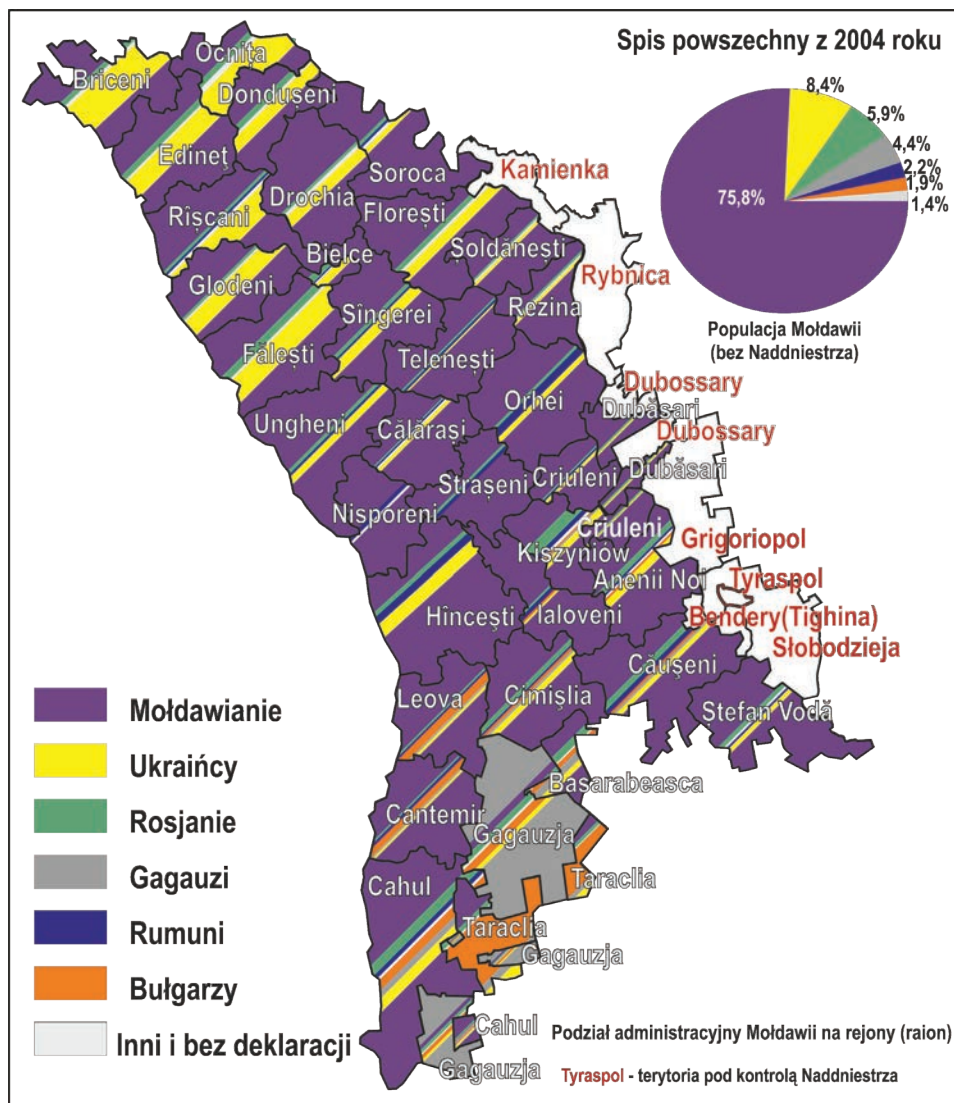
Według spisu z 2004 roku Mołdawianie stanowią większość prawie na całym terytorium państwa. Wyjątkiem są dwie jednostki położone na południu Mołdawii: Terytorium Autonomiczne Gagauzja, zdominowane przez Gagauzów (82,1% mieszkańców), i rejon Taraclia, zamieszkaną przede wszystkim przez Bułgarów (65,6% ludności). Są to największe skupiska tych grup w państwie (w Gagauzji żyje 86,7% Gagauzów z Mołdawii, a w Taraclii – 43,1% wszystkich mołdawskich Bułgarów). Ukraińcy skupieni są głównie w północno-zachodniej części państwa. Rosjanie zamieszkują zaś w większości w miastach (82,7% ich populacji), przy tym prawie połowa całej grupy żyje w stolicy (por. mapa 5). Warto dodać, że wieś zdominowana jest przez Mołdawian, którzy stanowią 83,7% całej wiejskiej populacji Mołdawii. Natomiast miasta mają charakter bardziej polietniczny⁸.

Pierwsze wzmianki o bytności Ukraińców na terenie dzisiejszej Mołdawii datowane są na XVIII wiek. Ich liczba stale wzrastała w wiekach XIX i XX na skutek migracji z sąsiedniej Ukrainy oraz kolonizacji prowadzonej przez carską Rosję. Wejście terenów dzisiejszej Mołdawii w skład Imperium Rosyjskiego na początku XIX wieku skutkowało imigracją Rosjan (urzędników, kolonistów). Liczebność tej grupy wzrosła jeszcze bardziej w wyniku przyłączenia Mołdawii do ZSRR (przyjeżdżali specjaliści, urzędnicy, wojskowi). Natomiast Gagauzi i Bułgarzy zostali przesiedleni przez carską Rosję na tereny dzisiejszej Mołdawii z Dobrudży głównie w drugiej połowie XVIII wieku i pierwszej połowie XIX wieku⁹. Do końca lat 80. XX wieku wzajemne relacje grup etnicznych zamieszkujących tereny mołdawskie miały w zasadzie charakter bezkonfliktowy.

W przypadku polityki etnicznej Mołdawii ważnym determinantem, poza demografią, są uwarunkowania ideologiczne. W tym zakresie dwie ideologie – rumunizm i mołdawianizm – dają odpowiedź na pytanie Mołdawian: „Kim jesteśmy?” oraz przedstawiają wizję narodu i państwa. Według pierwszej ideologii, Mołdawianie są częścią narodu rumuńskiego. Historia regionu mołdawskiego uważana jest za część historii rumuńskiej, kultura – co najwyżej

⁸ National Bureau of Statistics of the Republic of Moldova, *Population by nationalities and localities, in territorial aspect*, <http://www.statistica.md/pageview.php?l=en&idc=295&id=2234> (10.03.2014).

⁹ D. Lozovanu, *Ethnohistoric and Ethnogeographic Characterization of the Population of Moldova*, „Demography” 2007 nr 4, s. 150–153.

Mapa 5. Rozmieszczenie mniejszości narodowych w Mołdawii z uwzględnieniem podziału administracyjnego państwa (wg spisu ludności z 2004 roku)

za regionalną wersję panrumuńskiej kultury, zaś język używany w Mołdawii – w najlepszym przypadku za dialekt języka rumuńskiego. Polityczny rumunizm zakłada zjednoczenie Mołdawii z Rumunią. Według drugiej ideologii, Mołdawianie są narodem odrębnym od Rumunów i powinni żyć we własnym państwie (z czasem zaczęto odwoływać się do wielowiekowej państwowości mołdawskiej). Podobnie w tym ujęciu uważa się, że historia, kultura, religia i język Mołdawian mają wyjątkowy, mołdawski, ale nie rumuński charakter. W kwestii polityki zagranicznej rumunizm postuluje orientację prozachodnią, a mołdawianizm – prorosyjską lub wielowektorową¹⁰.

Rumunizm odnosi się niechętnie do innych narodowości niż Mołdawianie (Rumuni), postrzegając je jako nazbyt uprzywilejowanych cudzoziemców, kolonistów, którzy przybyli na mołdawskie terytoria wówczas, gdy należały one do Imperium Rosyjskiego i Związku Radzieckiego. Mniejszości uznawane są tu za przeszkodę w rozwoju narodu rumuńskiego. Mołdawianizm jest zaś przychylny innym grupom etnicznym. Jako żyjące w Mołdawii uznaje je za część państwa. Postrzegane jest ono jako „wspólny dom” wszystkich jego mieszkańców, choć należą do Mołdawian. Ponadto mołdawianizm nie daje mniejszościom praw do roszczeń terytorialnych i nie traktuje ich jako części narodu mołdawskiego¹¹.

Kolejne władze Mołdawii odwoływały się do jednej z tych dwóch ideologii, w razie potrzeby wprowadzając odpowiednie modyfikacje. W latach 1989–1994 dominował rumunizm, a w 1994–2009 – mołdawianizm. Trudność sprawia zaś nazwanie ideologii obecnej koalicji rządzącej. Według Darega A. Zabaraha, jest to rumunizm, ale tylko w wersji kulturowej, z łagodniejszym podejściem do mniejszości niż na przełomie lat 80. i 90. XX wieku, uznający je za część państwa, ale nie narodu¹². Zdaniem zaś Piotra Oleksego, jest to mołdawianizm nieetniczny, obywatelski¹³, przy czym występuje też inne określenie: „mołdawianizm europejski”, według którego Mołdawia i jej mieszkańcy są częścią Europy¹⁴.

¹⁰ Zob.: O. Protsyk, *Nation-building in Moldova*, w: A. Suszycki, P. Karolewski (red.), *Nation and Nationalism: Political and Historical Studies*, Wrocław 2007.

¹¹ Zob.: D. A. Zabaraha, *Nation- and Statehood in Moldova*, Wiesbaden 2011, s. 53–69.

¹² Korespondencja mailowa z Daregiem A. Zabarahem, 02.04.2014.

¹³ P. Oleksy, *Discourse on National Identity in Moldovan Politics after 2009*, „Przegląd Strategiczny” 2012 nr 2.

¹⁴ B. Zdaniuk, *Linie podziałów politycznych w Republice Mołdawii – aspekt tożsamościowy*, w: M. Kosienkowski (red.), *Spotkania polsko-mołdawskie. Księga poświęcona pamięci Profesora Janusza Solaka*, Lublin 2013.

Od przełomu lat 80. i 90. XX wieku Mołdawia boryka się z separatyzmem – i to jest kolejny czynnik wyraźnie rzutujący na charakter polityki etnicznej. Gorbaczowowska pierestrojka pozwoliła na odrodzenie Mołdawian/Rumuńców, w efekcie którego w 1989 roku językowi mołdawskiemu/rumuńskiemu – pisanemu alfabetem łacińskim – przyznano status języka państwowego. Realne było też zjednoczenie Mołdawii z macierzą – Rumunią. Wzbudziło to poważny niepokój ludności nietytularnej, przede wszystkim Gagauzów z prawobrzeżnej Mołdawii oraz Rosjan, Ukraińców i przynajmniej części Mołdawian, zamieszkujących w bardziej zsowietyzowanej i industrialnej lewobrzeżnej części Republiki, czyli w Naddniestrzu. Politykę władz mołdawskich postrzegali oni wtedy jako zagrożenie dla swej tożsamości i pozycji społeczno-ekonomicznej. Elity naddniestrzańskie obawiały się zaś utraty wpływów politycznych oraz gospodarczych i umyślnie pogłębiały niepokoje ludności. Separatyzm podsycany był prawdopodobnie także przez władze radzieckie, które nie chciały, by Mołdawia odłączyła się od ZSRR.

W efekcie w 1990 roku Gagauzja i Naddniestrze ogłosiły się republikami niezależnymi od Mołdawii. Wygrana w 1992 roku przez region naddniestrzański wojna przypieczętowała jego *de facto* niepodległość, utrzymywaną do chwili obecnej dzięki wszechstronnemu wsparciu ze strony Federacji Rosyjskiej. Moskwa tłumaczy oficjalnie swą pomoc koniecznością ochrony ludności rosyjskojęzycznej, faktycznie używa jednak regionu do negatywnego oddziaływania na Mołdawię. W przypadku reintegracji państwa, do którego Kiszyniów oficjalnie dąży, region uzyskałby co najmniej status autonomii z językiem rosyjskim jako urzędowym. Inaczej niż w przypadku Naddniestrza mołdawskie władze centralne i Gagauzi zdołali doprowadzić do pokojowego rozwiązania konfliktu przez powołanie w 1994 roku Terytorium Autonomicznego Gagauzja w ramach Mołdawii. Między elitami regionu a władzami centralnymi dość często dochodzi jednak do napięć, które dotyczą m.in. zakresu autonomii i jej finansowania. Ponadto autonomia przyczynia się do odseparowania Gagauzów od reszty państwa, a jej prorosyjskość wspomaga realizację interesów Rosji w Mołdawii. Niewątpliwie integracja Gagauzów z mołdawskim społeczeństwem jest wyzwaniem dla mołdawskiej polityki etnicznej¹⁵.

¹⁵ Szerzej zob.: M. Kosienkowski, *Geneza, status i funkcjonowanie Terytorium Autonomicznego Gagauzja*, „Stosunki Międzynarodowe” 2007 nr 3–4; J. Hatlas, *Gagauzja i Gagauzi. Historia oraz współczesność*, Poznań 2009; P. Oleksy, *Mołdawski nacjonalizm vs. naddniestrzańska*

Politykę etniczną Mołdawii, jak w przypadku większości państw Europy Środkowo-Wschodniej, warunkują czynniki ekonomiczne. W latach 1991–1994 w wyniku rozpadu Związku Radzieckiego, a także wojny z Naddniestrzem i faktycznego odłączenia się tego regionu od nowo powstałego państwa, Mołdawia przeżyła załamanie gospodarcze, jedno z najpoważniejszych wśród republik poradzieckich. Negatywnie na mołdawskiej gospodarce odbił się też rosyjski kryzys finansowy z 1998 roku. Jeśli w czasach Związku Radzieckiego mołdawska Republika oferowała stosunkowo wysoki poziom życia, przyciągając obywateli radzieckich łagodnym klimatem i dostatkiem produktów rolno-spożywczych, to po uzyskaniu niepodległości uległ on znacznemu obniżeniu wskutek wymienionych problemów gospodarczych. Był to jeden z czynników, który skłonił część Rosjan i Ukraińców do opuszczenia Republiki Mołdawii w latach 90. XX wieku. Co ważne, kryzys dotknął wszystkie grupy etniczne zamieszkujące państwo; ta „równość w nędzy” – jak stwierdziły w 1998 roku rosyjskie badaczki Lubow’ Ostapienko i Irina Subbotina – „nie pogłębiała sprzeczności między grupami narodowościowymi, a wzmacniała wzajemną solidarność i tolerancję”, stabilizując stosunki międzyetniczne, napięte na przełomie lat 80. i 90. XX wieku¹⁶.

Mimo że wskaźniki gospodarcze Mołdawii ulegają stałej poprawie od przełomu wieków XX i XXI, to jest ona jednym z najbiedniejszych państw w Europie, jeśli nie najbiedniejszym. Mołdawia ma najniższy wskaźnik rozwoju społecznego HDI (0,66 – średni poziom) wśród notowanych państw europejskich, a w światowym rankingu zajmuje 113 miejsce na 186¹⁷. Z jednej strony powoduje to, że mieszkańców Mołdawii, bez względu na narodowość, niepokoją kwestie społeczno-ekonomiczne, takie jak poziom cen, bieda, przyszłość dzieci, bezrobocie i korupcja. Relacje międzyetniczne są zaś wymieniane wśród głównych problemów jedynie przez kilka procent respondentów¹⁸. Z drugiej strony, nie

państwowotwórczość. Przestanki społecznej mobilizacji w konflikcie naddniestrzańskim, „Sensus Historiae” 2013 nr 2; Z. Cierpiński, *Przyczyny konfliktu w Naddniestrzu*, w: P. Adamczewski (red.), *Konflikty na obszarze byłego ZSRR*, Poznań 2009; M. Kosienkowski, *Naddniestrzańska Republika Mołdawska. Determinanty przetrwania*, Toruń 2010.

¹⁶ Л. В. Остапенко, И. А. Субботина, *Русские в Молдавии: миграция или адаптация?*, Москва 1998, s. 112.

¹⁷ *Human Development Report 2013*, UNDP, New York 2013, s. 149, http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/14/hdr2013_en_complete.pdf (10.03.2014).

¹⁸ Institutul de Politici Publice, *Barometrul de opinie publică*, <http://ipp.md/lib.php?l=ro&cid=156> (10.05.2014).

dysponując odpowiednimi zasobami finansowymi, państwo nie może efektywnie wspierać integracji mniejszości narodowych czy wspomagać na właściwym poziomie ich instytucji kulturalnych¹⁹. Adaptacji nie ułatwia też liczna (czasowa lub stała) emigracja zarobkowa z Mołdawii, wymuszona niskim poziomem życia.

Na uwarunkowania ekonomiczne badanej polityki nakładają się czynniki społeczno-kulturowe. Według badania *Ethnobarometr* przeprowadzonego przez Instytut Polityki Publicznej na przełomie lat 2004 i 2005, większość Mołdawian (51–71%) i przedstawicieli pozostałych głównych grup etnicznych (75–90%) postrzegała wzajemne relacje w pozytywnym świetle. Poziom zaufania narodu tytularnego do mniejszości narodowych był jednak stosunkowo niski (18–36%). Mołdawianie mniej pozytywnie i ufnie odnosili się do Gagauzów i Bułgarów, ale badanie ujawniło najwięcej napięć w stosunkach między Mołdawianami i Rosjanami – obie 12-procentowe grupy były co do tego zgodne. Wśród wszystkich grup etnicznych w zasadzie dominował pogląd (26–52%), że stosunki na linii naród tytularny–mniejszości były takie same w momencie przeprowadzania badania (2004/2005) jak 15 lat wcześniej. Wyjątek stanowiła opinia o kontaktach Mołdawian z Rosjanami – 35% grupy mołdawskiej uważało, że uległy one pogorszeniu²⁰.

Wyniki badania świadczą o tym, że Mołdawianie postrzegali swą pozycję narodu tytularnego jako niezabezpieczoną w wystarczającym stopniu, co można określić mianem kompleksu mniejszości. W opinii części Mołdawian, pozycja ta była podważana przede wszystkim przez Rosjan, czyli grupę dominującą w radzieckiej Mołdawii i dość silną w niepodległym państwie, dodatkowo wspieraną i wykorzystywaną przez Rosję. Rosjanie zaś odczuli spadek swej pozycji na rzecz Mołdawian, z czym części tej grupy trudno było się pogodzić²¹. Natomiast gorsze wyniki Gagauzów i Bułgarów wynikały zapewne ze słabszych kontaktów Mołdawian z tymi grupami, zamieszkującymi w większości we własnych jednostkach terytorialnych na południu państwa. Dodatkowo negatywne elementy stosunku Mołdawian do Gagauzów brały się stąd, że jest to prorosyjska i turkokońska grupa etniczna (podczas gdy trzy pozostałe główne mniejszości to Słowianie) z relatywnie silnymi tendencjami separatystycznymi.

¹⁹ Л. В. Остапенко, И. А. Субботина, С. Л. Нестерова, *Русские в Молдавии. Двадцать лет спустя... (этносоциологическое исследование)*, Москва 2012, s. 64–76.

²⁰ *Ethnobarometer...*, s. 37, 46, 274 i n.

²¹ D. Petruți, *An Empirical Model of Interethnic Relations Reflected in the Ethnobarometer*, w: *Ethnobarometer...*, s. 47–48.

Wydaje się, że obecne zapatrywania Mołdawian i innych grup etnicznych na relacje międzyetniczne nie różnią się znacząco od wyników *Etnobarometru*. Mogły one jednak ulec pogorszeniu z punktu widzenia mniejszości, biorąc pod uwagę to, że rządząca od 2009 roku koalicja jest postrzegana przez nich jako mniej im przychylna niż komuniści, sprawujący władze w latach 2001–2009 (a więc w okresie badań *Etnobarometr*).

Należy także wspomnieć o uwarunkowaniach prawnych. Politykę etniczną Mołdawii kształtują regulacje zawarte w prawie krajowym oraz wielo- i dwustronnych aktach międzynarodowych²². W przypadku prawa wewnętrznego ważne są – konstytucja z 1994 roku i ustawa o prawach osób należących do mniejszości narodowych i prawnym statusie ich organizacji z 2001 roku. Mołdawia jest też stroną głównych dokumentów międzynarodowych dotyczących mniejszości narodowych, przystąpiła do nich przede wszystkim w latach 90. XX wieku. Spośród nich trzeba wspomnieć o Konwencji ramowej o ochronie mniejszości narodowych, obowiązującej od 1998 roku. Co ważne, przewiduje ona monitoring realizacji swoich postanowień. Ponadto Mołdawię wiążą zapisy poświęcone mniejszościom, znajdujące się w umowach zawartych z państwami, których rodacy zamieszkują terytorium mołdawskie.

Można stwierdzić, że prawo obowiązujące na terenie Mołdawii zapewnia mniejszościom narodowym odpowiedni poziom ochrony, a także możliwość zachowania i rozwoju tożsamości czy kultury. Ponadto konstytucja już w pierwszym wersie mówi o narodzie Republiki Mołdawii, czyli narodzie politycznym, formowanym przez Mołdawian i inne grupy etniczne zamieszkujące państwo.

Istotnym problemem jest jednak implementacja prawa, często bowiem brakuje odpowiednich mechanizmów lub woli organów wykonawczych. Ponadto prawo krajowe zawiera nieścisłości, m.in. dotyczy to podziału kompetencji pomiędzy autonomiczną Gagauzją a centrum, co jest przyczyną napięć w ich wzajemnych stosunkach. Zdarza się, że akty prawne wzajemnie sobie przeczą. Z przyczyn politycznych występują pewne problemy dotyczące unowocześnienia prawa i przyjmowania nowych aktów. Za przestarzałe należy uznać ustawodawstwo językowe. Zostało ono przyjęte w 1989 roku, kiedy Mołdawia wchodziła w skład Związku Radzieckiego, i nie podlegało istotnym zmianom. Mołdawia nie ratyfikowała też dotychczas Europejskiej karty języków regionalnych lub mniejszościowych, którą podpisała w 2002

²² Zob.: И. Пивовар, *Законодательство Республики Молдова в области межэтнических отношений: перспективы развития*, „Русин” 2007 nr 2.

roku, z obawy, by zmiany w prawie językowym nie wywołały ostrego konfliktu polityczno-społecznego. Promowaną przez Unię Europejską ustawę o zapewnieniu równości także przyjmowano z trudem. Chociaż gwarantowała ona ochronę również mniejszościom narodowym, to dyskusja toczyła się przede wszystkim wokół praw mniejszości seksualnych. Ostatecznie została uchwalona w 2012 roku, wprowadzając większą przejrzystość prawną w mołdawskim prawodawstwie²³.

Kończąc uwagi o uwarunkowaniach współczesnej polityki etnicznej Mołdawii, podnieść należy wagę czynników politycznych i geopolitycznych. Lucan Way określa system polityczny Mołdawii jako „pluralizm z niezdolności” (*pluralism by default*), będący wynikiem tego, że władze nie są w stanie wprowadzić rządów autorytarnych (stąd inna nazwa – „upadły autorytaryzm”)²⁴. Decyduje o tym m.in. fragmentaryzacja społeczeństwa, co związane jest z zamieszkiwaniem państwa przez mniejszości, stanowiące ponad 20% ludności, i z podziałami tożsamościowymi wśród Mołdawian/Rumunów. W takiej sytuacji elity nie mogą polegać tylko na jednej grupie i muszą wchodzić w koalicje, często niespójne i niestabilne, z reprezentantami innych społeczności. Żadna pojedyncza siła polityczna raczej nie może zdobyć absolutnego poparcia społeczeństwa i narzucić autorytarnych rządów. „Pluralizm z niezdolności” stosunkowo korzystnie wpływa na sytuację mniejszości zamieszkujących Mołdawię. Część partii politycznych, w tym największe ugrupowania, odwołuje się do całego elektoratu, uwzględniając interesy ludności nietytularnej. W ramach rządzących koalicji konieczne są zaś kompromisy, co przynajmniej z założenia nie prowadzi ani do znacznego polepszenia, ani do dramatycznego pogorszenia sytuacji mniejszości.

System partyjny Mołdawii ukształtował się na przełomie lat 80. i 90. XX wieku, koncentrując się wokół dwóch biegunów rumunizmu i mołdawanizmu. Taki podział nadal jest aktualny, choć z biegiem czasu relatywnie stracił na znaczeniu. Do rumunizmu odwołują się partie prawicowe, a do

²³ В. Рябчински, *Лингвистическая и культурная политика*, w: *Интеграция этнических групп и консолидация гражданской нации в Республике Молдова*, Кишинэу 2012; F. Prina, *Linguistic Divisions and the Language Charter: The Case of Moldova*, „ECMI Working Paper” 2013 nr 64, s. 6–9, http://www.ecmi.de/uploads/tx_lfpubdb/Working_Paper_64_Final.pdf (16.07.2014); też, *What next for Moldova's minorities after Crimea?*, „ECMI Brief”, nr 33, lipiec 2014, s. 11–12, 15, http://www.ecmi.de/uploads/tx_lfpubdb/Brief_33.pdf (16.07.2014).

²⁴ L. Way, *Pluralism by Default in Moldova*, „Journal of Democracy” 2002 nr 4.

mołdawianizmu – lewicowe²⁵. Jeśli sympatie polityczne Mołdawian rozkładają się pomiędzy różnymi ugrupowaniami, to mniejszości etniczne preferują partie z lewej strony sceny politycznej, przede wszystkim partię komunistyczną (PCRM). Zdobywa ona większość głosów na przykład w Gagauzji i Taraclii. Co ważne, od momentu wznowienia działalności w 1994 roku nieustannie wygrywa wybory parlamentarne. Największy elektorat negatywny wśród ludności nietytularnej mają zaś partie zdecydowanie odwołujące się do ideologii rumunizmu, jak np. Partia Liberalna. Należy dodać, że w Mołdawii nie funkcjonują partie o charakterze etnicznym i nie ma możliwości tworzenia partii regionalnych. Do tego zakazu negatywnie odnoszą się mniejszości, głównie Gagauzi, którzy powołują jednak własne ruchy polityczne²⁶.

W kontekście uwarunkowań geopolitycznych Mołdawię można określić jako państwo „rozdarłe” między Wschodem a Zachodem, a także jako przedmiot rywalizacji pomiędzy Federacją Rosyjską a państwami i organizacjami zachodnimi. Obecny rząd Mołdawii, sprawujący władzę od 2009 roku, stawia sobie za priorytetowy cel integrację z Unią Europejską. Jeśli Mołdawianie są dość podzieleni co do kierunku, jaki powinna obrać Mołdawia, to mniejszości niezmiennie opowiadają się za współpracą z Federacją Rosyjską. Przejawem tego jest ich wysokie poparcie dla przystąpienia państwa do organizowanej przez Rosję Unii Celnej, a nie do UE²⁷.

Stosunki Mołdawii z Rosją zależą od tego, czy władzę w Kiszyniowie sprawuje prorosyjski czy prozachodni rząd. Prozachodnią Mołdawię Moskwa stara się destabilizować m.in. za pośrednictwem ludności rosyjskojęzycznej. Rosja popiera też ideę mołdawianizmu, a więc widzi Mołdawię jako wieloetniczne państwo, z językiem rosyjskim jako jednym z dwóch języków urzędowych. Deklaruje przy tym ochronę nie tylko grupy etnicznych Rosjan, ale całej mniejszości rosyjskojęzycznej.

Relacje mołdawsko-ukraińskie są dość stabilne, ale niewykorzystywany jest potencjał dobrosąsiedzkiej współpracy. Mimo że Ukraińcy stanowią

²⁵ А. Иову, *Национальная идентичность, этнический фактор и гражданская нация в Республике Молдова*, w: *Интеграция этнических групп...*, s. 49–51.

²⁶ Szerzej na temat systemu politycznego Mołdawii, w tym Gagauzji, zob.: R. Rajczyk, *System konstytucyjny Mołdawii*, Warszawa 2014. Zob. też: P. Oleksy, *Życie polityczne w Gagauzji*, w: M. Kosienkowski (red.), *Spotkania polsko-mołdawskie...*

²⁷ Zob.: Institutul de Politici Publice, *Barometrul de opinie publică*, listopad 2013, s. 88, http://ipp.md/public/files/Barometru/BOP_11.2013_prima_parte_finale.pdf (10.03.2014).

najliczniejszą mniejszość w Mołdawii, Kijów raczej nie widzi w tej grupie pośrednika działającego na korzyść rozwoju stosunków ukraińsko-mołdawskich, nie używa jej też jednak przeciwko władzom mołdawskim. Co ważne, mołdawscy Ukraińcy, przynajmniej jako odrębna grupa, nie wykazują dążeń odśrodkowych. Wydaje się, że większy wpływ na nich ma Rosja, Ukraina zaś przywiązuje większą wagę do sytuacji Ukraińców w Naddniestrzu²⁸.

Relacje Mołdawii z Turcją i Bułgarią są przyjazne, choć niezbyt intensywne. Mniejszości stanowią główny element w stosunkach pomiędzy tymi państwami i czynnik ich aktywizacji. Turcja poczuwa się do odpowiedzialności za Gagauzów, a Bułgaria wspiera ludność bułgarską, do której zalicza też społeczność gagauską. Co ważne, obydwa państwa działają na rzecz rozwiązania problemów dotyczących Gagauzów i Bułgarów wyłącznie na drodze dyplomatycznych kontaktów z Mołdawią²⁹.

Państwa i organizacje zachodnie wspierają demokratyzację Mołdawii, w tym działają na rzecz praw jej mniejszości narodowych. W latach 90. XX wieku najintensywniej działały KBWE/OBWE i USA, natomiast w XXI wieku głównym aktorem jest UE. Należy także wspomnieć o działalności ONZ i Rady Europy. Wszystkie władze Mołdawii w mniejszym lub większym stopniu były otwarte na współpracę z zachodnimi organizacjami. Ze względów politycznych jednak demokratyzacyjne działania Zachodu nie zawsze były konsekwentne.

6.3. PODMIOTY POLITYKI ETNICZNEJ

W kreowaniu i realizacji polityki etnicznej Mołdawii można wyróżnić trzy grupy podmiotów: a) państwowe; b) naukowe i pozapaństwowe; c) reprezentujące mniejszości narodowe.

W pierwszych latach niepodległości Mołdawii podmiotem, który odgrywał kluczową rolę w ramach mołdawskiej polityki etnicznej, był powołany w 1991

²⁸ G. Skrukwa, *Partnership or Disrespect? The Republic of Moldova in Ukraine's Policy at the Beginning of the 21st Century*, w: N. Cwicinskaja, P. Oleksy (red.), *Moldova: In search of its own place in Europe*, Bydgoszcz 2013; V. Korobov, G. Byanov, *Ukraine: Inconsistent Policy toward Moldova*, w: M. Kosienkowski, W. Schreiber (red.), *Moldova: Arena of International Influences*, Lanham, MD 2012.

²⁹ Ö. Şenyuva, *Turkey: Politics of Balance and Caution toward Moldova* oraz N. Tveatcov, *Bulgaria: Relations with Moldova under the Influence of the Bulgarian Diaspora*, w: M. Kosienkowski, W. Schreiber (red.), *Moldova: Arena...*

roku Departament (Urząd) Języków. Jednym z jego zadań było sprawdzanie, czy poszczególne grupy zawodowe – wyszczególnione w ustawodawstwie językowym z 1989 roku, w tym urzędnicy – posługują się językiem państwowym. W tym celu pracownicy departamentu przeprowadzali m.in. niezapowiedziane kontrole. Działalność tej jednostki, określanej mianem policji językowej, była negatywnie odbierana zwłaszcza przez mniejszości narodowe, ale też przez część Mołdawian zapisujących język rumuński jeszcze do niedawna cyrylicą, a nie łacinką. Po roku 1994 Departament Języków stracił na znaczeniu, zajmując się głównie organizacją imprez kulturalnych, a w 1998 roku został połączony z tzw. departamentem (urzędem) mniejszości narodowych³⁰. Za tą decyzją stała zapewne chęć zbalansowania interesów narodu tytularnego i mniejszości oraz dążenie do jej integracji z większością. W początkowym okresie doprowadziła jednak do wewnętrznych tarć w departamencie, dotychczasowe cele tych dwóch jednostek były bowiem zupełnie inne.

Departament mniejszości narodowych został powołany na podstawie Postanowienia w sprawie podjęcia pilnych środków na rzecz osiągnięcia zgody obywatelskiej (rum. concilierea civilă, ros. гражданское согласие) w Mołdawskiej Socjalistycznej Republice Radzieckiej (MSRR), przyjętego 14 listopada 1990 roku przez Radę Najwyższą radzieckiej Mołdawii. Decyzja parlamentu wynikała z zaognienia konfliktu między władzami centralnymi a separatystami, powodującego pierwsze ofiary śmiertelne. Rząd postanowił o utworzeniu Państwowego Departamentu ds. Narodowościowych 16 listopada 1990 roku, natomiast jego strukturę i regulamin zatwierdził 25 kwietnia 1991 roku. Jednostka ta zmieniała swoją nazwę czterokrotnie na: Departament Relacji Narodowościowych (1994), Departament Relacji Narodowościowych i Funkcjonowania Języków (1998), Departament Relacji Międzyetnicznych (2001) i Biuro Relacji Międzyetnicznych (2005). Jest to główny organ administracji państwowej odpowiedzialny za politykę etniczną Republiki Mołdawii³¹.

Do najważniejszych celów departamentu od początku jego istnienia należą: ochrona, wsparcie i rozwój mniejszości narodowych zamieszkujących Mołdawię,

³⁰ Ch. King, *The Moldovans. Romania, Russia, and the Politics of Culture*, Stanford 1999, s. 159–160, 168–169; В. П. Степанов, *Развитие этногосударственного законодательства в Республике Молдова (1989–2005 гг.) и деятельность государственных учреждений в деле защиты прав и свобод национальных меньшинств (на примере украинского населения)*, „Revista de Etnologie și Culturologie” 2006 nr 1, s. 87, 90–91.

³¹ *Бюро межэтнических отношений Республики Молдова. Страницы истории*, <http://www.bri.gov.md/index.php?pag=sec&cid=92&cl=ru> (20.03.2014).

pomoc mołdawskiej diasporze, z biegiem czasu coraz liczniejszej, a także (od 1998) umacnianie pozycji języka rumuńskiego w państwie. Jeśli chodzi o dynamikę zmian funkcji departamentu, to w pierwszym okresie działalności był „swego rodzaju państwowym obrońcą prawa mniejszości narodowych do równości społecznej, do zachowania i rozwoju ich odrębności kulturowej”, a obecnie jego działalność nakierowana jest na „sformowanie multikulturowego, spójnego społeczeństwa obywatelskiego, tj. na intensyfikację procesów integracyjnych w Republice Mołdawii”³². Szczegółowa działalność departamentu polega m.in. na: przygotowywaniu i opiniowaniu projektów aktów prawnych, koordynacji działalności organów państwowych w zakresie polityki etnicznej, monitorowaniu sytuacji etnicznej i językowej w Mołdawii, organizacji konferencji i festiwali, wydawaniu publikacji, działalności informacyjnej, współpracy ze swymi zagranicznymi odpowiednikami i organizacjami mniejszości narodowych itd.

Przy departamencie mniejszości narodowych funkcjonuje od 1996 roku Dom Narodowości, który stanowi ośrodek kultury i centrum informacyjne krajowych stowarzyszeń etniczno-kulturowych. Organem doradczym departamentu jest Rada Koordynacyjna, w skład której wchodzi kierownictwo departamentu i organizacji mniejszości narodowych; w latach 90. XX wieku w pracach rady brali też udział uznani naukowcy i specjaliści z różnych ośrodków³³.

W ramach ministerstwa oświaty istniała jednostka odpowiedzialna za edukację mniejszości narodowych, ale zlikwidowano ją w 2007 roku, co zostało przyjęte przez Radę Europy z niezadowolaniem³⁴. Do jej zadań należało m.in.: szkolenie nauczycieli, przygotowywanie programów nauczania i podręczników, a także organizacja wymiany uczniów. W parlamencie mołdawskim funkcjonuje zaś stała komisja zajmująca się kwestią mniejszości narodowych. W obecnej kadencji (rozpoczętej w 2010 roku) nazywa się ona Komisją Praw Człowieka i Relacji Międzyetnicznych, a jej przewodniczącym jest Vadim Mișin (obecnie deputowany niezrzeszony)³⁵. Od roku 1998 funkcjonuje Centrum na rzecz Praw Człowieka w Mołdawii³⁶. Jest to urząd tzw.

³² Tamże.

³³ Tamże.

³⁴ Advisory Committee on the FCNM, *Third Opinion...*, s. 7 (pkt 18).

³⁵ <http://www.parlament.md/StructuraParlamentului/Comisiipermanente/tabid/84/CommissionId/6/language/ro-RO/Default.aspx>.

³⁶ <http://www.ombudsman.md>.

adwokatów parlamentarnych, czyli ombudsmanów, a jednym z jego zadań jest ochrona mniejszości narodowych. W razie potrzeby przy głównych organach państwowych powoływane są też komisje specjalne mające na celu rozwiązywanie problemów dotyczących relacji międzyetnicznych czy mniejszości narodowych.

Do podmiotów o charakterze naukowym należy zaliczyć instytucję zajmującą się badaniami nad mniejszościami narodowymi, funkcjonującą pod różnymi nazwami w ramach Mołdawskiej Akademii Nauk. W lutym 1991 roku utworzono tam Wydział Badań nad Mniejszościami Narodowymi, który został przekształcony w 1993 roku w Instytut Mniejszości Narodowych, a w 1999 roku otrzymał nową nazwę – Instytut Badań Międzyetnicznych. W roku 2006 wszedł w skład Instytutu Dziedzictwa Kulturowego³⁷, co należy uznać za przejaw kompleksowego podejścia do kwestii związanych z narodem tytularnym i mniejszościami narodowymi, a także skupienia się na aspektach kulturowych. Instytut systematycznie publikuje wyniki swych szczegółowych badań, a jego przedstawiciele dodatkowo współpracują z departamentem mniejszości narodowych i biorą udział w wypracowywaniu projektów aktów prawnych³⁸. Odnosi się to również do innych jednostek Mołdawskiej Akademii Nauk, głównie językowych. Warto przy tym dodać, że podobnie jak uniwersytety, są one zdominowane przez zwolenników rumunizmu (przynajmniej kulturowego)³⁹.

Spośród organizacji pozarządowych, będących podmiotami polityki etnicznej, należałoby wymienić Instytut Polityki Publicznej, założony w 2000 roku przez Fundację Sorosa i Centrum Euroatlantyckie w Mołdawii. Instytut zleca przeprowadzanie i opracowywanie badań opinii publicznej, które ukazują stan stosunków międzyetnicznych w Mołdawii czy postawy mniejszości narodowych. Na uwagę zasługuje m.in. badanie *Etnobarometr* przeprowadzone na przełomie lat 2004 i 2005. W publikacjach Instytutu dominuje idea integracji mniejszości z narodem tytularnym i utworzenia narodu politycznego, którego spoiwem powinny być wartości europejskie, a nie etniczne.

Ważną rolę w kształtowaniu polityki etnicznej Mołdawii odgrywają krajowe stowarzyszenia etniczno-kulturowe. Ich liczba z biegiem czasu wzrosła. W 1989 roku funkcjonowały 3 takie organizacje: Bułgarskie Stowarzyszenie

³⁷ <http://patrimoniu.asm.md>.

³⁸ В. П. Степанов, *Развитие этногосударственного законотворчества...*, s. 78–86.

³⁹ D. A. Zabarah, *Nation- and...*, s. 56, 63.

„Odrodzenie”, Fundacja Słowiańskiego Piśmiennictwa i Kultury oraz Stowarzyszenie Kultury Żydowskiej. Według zaś danych z 2010 roku, w Mołdawii istniały 82 stowarzyszenia etniczno-kulturowe (tabela 2), w tym 11 miało charakter międzyetniczny, a 69 zrzeszało przedstawicieli jednej z 24 mniejszości narodowych. Ukraińcy tworzyli 8 organizacji, Rosjanie – 9, Gagauzi – 4, Bułgarzy – 5, Żydzi – 4, Białorusini – 1, Romowie – 10, Niemcy – 2, Polacy – 6, Tatarzy – 2, Ormianie – 3, Azerowie – 3, Gruzini – 1, przedstawiciele Azji Centralnej – 1, Uzbeki – 1, Osetyńcy – 1, Czuwasze – 1, Litwini – 3, Estończycy – 1, Grecy – 2, Koreańczycy – 1, Włosi – 1, przedstawiciele afrykańskiej i azjatyckiej ludności – 2. Od roku 1997 krajowe stowarzyszenia podlegają akredytacji przy departamencie mniejszości narodowych. Tylko te organizacje mogą brać udział w pracach Rady Koordynacyjnej – organu doradczego departamentu – co daje im możliwość wpływania na politykę etniczną państwa⁴⁰.

Tabela 2. Krajowe stowarzyszenia etniczno-kulturowe w Mołdawii (1989–2010)

Rok	Liczba krajowych stowarzyszeń etniczno-kulturowych	Liczba reprezentowanych grup etnicznych
1989	3	3
1990	10	9
1992	16	14
1994	32	16
1996	38	17
1998	44	18
2001	64	19
2002	71	19
2005	85	23
2007	92	31
2009	87	24
2010	82	24

Źródło: *Бюро межэтнических отношений Республики Молдова. Страницы истории*, s. 6, <http://www.bri.gov.md/index.php?pag=sec&id=92&l=ru> (20.03.2014).

⁴⁰ *Бюро межэтнических отношений...*, s. 6–7.

6.4. KONCEPCJE I REALIZACJA POLITYKI ETNICZNEJ

W uproszczeniu można przyjąć, że w latach 1989–1994 w sferze polityki etnicznej w Mołdawii urzeczywistniano koncepcję Frontu Ludowego (FLM), podlegającą dynamicznym zmianom. Kolejne realizowane koncepcje można powiązać z rządami sprawującymi władzę w Mołdawii w latach 1994–1998, 1998–2001, 2001–2009 i od 2009 roku⁴¹. W tej części rozważań założenia koncepcyjne zostaną zrekonstruowane w oparciu o podstawowe mołdawskie akty prawne – konstytucję (1994), ustawę dotyczącą mniejszości narodowych (2001) i koncepcję polityki narodowościowej (2003) – a także regulaminy departamentu mniejszości narodowych, zmieniane właściwie po każdym wyborach parlamentarnych. Należy zaznaczyć, że konstytucja jako naczelny akt prawny, niepodlegający istotnym zmianom, wpływała na koncepcję polityki etnicznej wszystkich kolejnych rządów.

Koncepcja Frontu Ludowego Mołdawii, dominująca w polityce etnicznej państwa w latach 1989–1994, zakładała odrodzenie narodu Mołdawian, początkowo kulturowe, a następnie polityczne, czyli uniezależnianie się od centrum – Związku Radzieckiego – i budowanie mołdawskiej państwowości. Kluczowym elementem odrodzenia miała być rumunizacja Republiki. W pierwszym okresie miała ona charakter kulturowy, co przede wszystkim odnosiło się do statusu języka rumuńskiego, a później i polityczny, zakładający budowę ścisłych relacji Mołdawii z Rumunią, a nawet ich zjednoczenie. Interesy Mołdawian i Republiki stawiano nad interesami mniejszości narodowych i regionów, choć początkowo Front Ludowy Mołdawii odwoływał się do wszystkich grup etnicznych popierających pierestrojkę. W Deklaracji niepodległości Republiki Mołdawii z 27 sierpnia 1991 roku naród mołdawski określono w kategoriach etnicznych i jako grupę państwowotwórczą, ale wszystkim obywatelom Mołdawii gwarantowano realizację praw socjalnych, ekonomicznych, kulturalnych i politycznych. Przy tym ustawa o obywatelstwie z 5 czerwca 1991 roku była bardzo liberalna. Po uzyskaniu niepodległości przez Mołdawię Front Ludowy zaczął tracić poparcie i wpływy w związku z radykalizacją swoich postulatów (wzrost nacjonalizmu, nacisk na zjednoczenie z Rumunią), a także przegraną wojną z Naddniestrzem w połowie 1992 roku. Front był jednak na tyle silny, by blokować zmiany polityki etnicznej sprzeczne ze swą koncepcją⁴².

⁴¹ Por.: L. Prisac, *Relațiile interetnice în Republica Moldova (1989–2005)*, rozprawa doktorska (Mołdawska Akademia Nauk), Chișinău 2013, s. 73.

⁴² Zob.: Ch. King, *The Moldovans...*, s. 120–160; C. Neukirch, *National Minorities in the Republic of Moldova – Some Lessons Learned, Some Not?*, „SouthEast Europe Review

Pierwszym, bardzo ważnym elementem w procesie odrodzenia narodo-
wego Mołdawian i rumunizacji Republiki było przyjęcie latem 1989 roku
ustaw językowych. Język mołdawski/rumuński, zapisywany łacinką, zastąpił
rosyjski jako język państwowy. Językowi rosyjskiemu przyznano zaś status
języka komunikacji międzyetnicznej. Claus Neukirch określił takie rozwią-
zanie kompromisowym⁴³. Problematyczny był jednak art. 7 ustawy o funk-
cjonowaniu języków na terytorium Mołdawskiej SRR z 1 września 1989
roku⁴⁴, według którego pracownicy administracji państwowej, a także osoby
mające kontakt z klientami w ramach obowiązków zawodowych (np. służba
zdrowia, oświata, transport) powinny znać języki – państwowy i rosyjski.
Chociaż przepis ten miał obowiązywać od 1 stycznia 1994 roku (a na terenach
zamieszkałych przez Gagauzów – 2 lata później), zaś sprawdzian znajomości
języka rumuńskiego miał rozpocząć się 2 kwietnia 1994 roku⁴⁵, to do licznych
zwolnień z pracy osób nieznających go, głównie przedstawiciele mniejszości,
doszło wcześniej. Już w 1991 roku prawie 90% kierowniczych stanowisk
w rządzie i administracji państwowej zajmowali Mołdawianie⁴⁶. Pracownicy
Departamentu Języków dokonywali „rajdów”, sprawdzając znajomość języka
państwowego.

W ramach odrodzenia narodowego Mołdawian i rumunizacji Republiki
przyjęto ponadto rumuńską symbolikę narodową – trójkolorową niebiesko-
-żółto-czerwoną flagę i hymn *Przebudź się, Rumunie*. Uznano też aneksję
Besarabii przez ZSRR w 1940 roku za nieważną. 23 czerwca 1990 roku
ogłoszono suwerenność radzieckiej Mołdawii, a 27 sierpnia 1991 roku niepod-
ległość Republiki Mołdawii. Przy tym przynajmniej część elit mołdawskich
popierała ideę zjednoczenia Mołdawii z Rumunią.

Władze mołdawskie odmawiały Gagauzom i Naddniestrzu prawa do auto-
nomii, czynnie występując przeciwko ich dążeniom odśrodkowym. Jesienią
1990 roku zorganizowano bojówki, które miały zapobiec przeprowadzeniu
wyborów do parlamentu separatystycznej Republiki Gagauskiej, ponadto
w południowej części Mołdawii ogłoszono stan nadzwyczajny. Starciom stron

for Labour and Social Affairs” 1999 nr 3; P. Oleksy, *Mołdawski nacjonalizm...*

⁴³ C. Neukirch, *National Minorities...*, s. 48.

⁴⁴ <http://lex.justice.md/ru/312813/>.

⁴⁵ *Постановление Правительства №. 805 от 28.12.1993 Об организации и проведении аттестации кадров на уровень знания государственного языка*, <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=2&id=296821>.

⁴⁶ C. Neukirch, *National Minorities...*, s. 48.

zapobiegły wojska Ministerstwa Spraw Wewnętrznych ZSRR. W okresie marzec–lipiec 1992 roku doszło natomiast do wojny z Naddniestrzem, którą, jak już wspomniano, Mołdawia przegrała, ostatecznie tracąc kontrolę nad tym regionem.

Porażka w wojnie z naddniestrzańskimi separatystami doprowadziła do spadku poparcia dla Frontu Ludowego Mołdawii, przetasowania we władzach i zmiany ich polityki wobec mniejszości. Rozpoczęto negocjacje z Gagauzami, dotyczące przyznania im autonomii, i zaczęto rozmowy o przystąpieniu Mołdawii do Wspólnoty Niepodległych Państw (WNP). Ze względu jednak na sprzeciw FLM nie zakończyły się one sukcesem. Ponadto podjęto decyzję o przeprowadzeniu referendum dotyczącego niepodległości państwa⁴⁷.

Należy dodać, że w latach 1991–1993 władza wykonawcza wydała akty prawne, zakładające wspieranie kultury mniejszości narodowych. Poza tym podejmowano działania na rzecz rozwoju ich szkolnictwa. Organizowano też kursy języka mołdawskiego⁴⁸.

W lutym 1994 roku do władzy w Mołdawii doszła Agrarno-Demokratyczna Partia Mołdawii (PDAM), skupiająca byłych członków partii komunistycznej – przedstawicieli mołdawskiego sektora rolno-spożywczego. Ugrupowanie to było zwolennikiem mołdawanizmu i prezentowało inną koncepcję polityki etnicznej państwa niż Front Ludowy Mołdawii. Symboliczna była przemowa, którą wygłosił ówczesny prezydent i stronnik PDAM (a wcześniej FLM) Mircea Snegur podczas kongresu *Nasz dom – Republika Mołdawii*, zorganizowanego tuż przed wyborami. Snegur zwrócił uwagę na wielowiekową, pokojową koegzystencję mieszkańców Mołdawii, reprezentujących różne grupy etniczne, i podkreślił – nawiązując do tytułu swego wystąpienia – że „Mołdawia jest państwem wszystkich swoich obywateli” bez względu na pochodzenie i państwem wszystkich, którzy postrzegają Mołdawię jako swą ojczyznę⁴⁹. Jak jednak zauważył D. A. Zabarah, za dominującą i państwowotwórczą grupę Snegur uważał Mołdawan, którzy według słów mołdawskiego prezydenta, po kilku latach zmagania stali się „panami we własnym kraju”⁵⁰.

Główne założenia polityki etnicznej, nawiązujące do podstawowych tez przemówienia Snegura, zostały wyłożone w Konstytucji Republiki Mołdawii

⁴⁷ Tamże, s. 52.

⁴⁸ L. Prisac, *Relațiile interetnice...*, s. 74–88.

⁴⁹ D. A. Zabarah, *Nation- and Statehood...*, s. 93.

⁵⁰ Tamże.

z 29 lipca 1994 roku⁵¹. Przyjęto w niej, że suwerenem jest naród Republiki Mołdawii, w którego skład wchodzi Mołdawianie i obywatele mołdawscy innego pochodzenia etnicznego, natomiast naród mołdawski formują etniczni Mołdawianie. W konstytucji określono Mołdawię jako demokratyczne państwo prawa i stwierdzono, że żadna część narodu nie może uzurpować sobie władzy państwowej. Zagwarantowano poszanowanie praw człowieka, a także prawo wszystkich obywateli do zachowania, rozwoju i wyrażania swej tożsamości etnicznej, kulturalnej, językowej i religijnej. Za język państwowy uznano język mołdawski zapisywany łacinką, przy tym dodano, że państwo uznaje i chroni prawo do zachowania, rozwoju i używania języka rosyjskiego – w ustawodawstwie z 1989 roku określonego mianem języka komunikacji międzyetnicznej – oraz innych języków funkcjonujących na terytorium Mołdawii. Stwierdzono, że państwo zapewnia prawo do wyboru języka, w jakim odbywa się proces wychowawczy i edukacyjny, przy tym język państwowy jest nauczany na wszystkich etapach szkolnictwa. Podkreślono suwerenność i integralność terytorialną państwa, ale przyznano prawo do autonomii południowym (zamieszkanym przez Gagauzów) i wschodnim (Naddniestrze) obszarom Mołdawii. Za jedną z naczelnych wartości politycznych uznano zgodę narodową. Mołdawię nazwano wspólnym i niepodzielnym krajem wszystkich jej obywateli.

Realizując nakreśloną koncepcję, stosunkowo szybko po wyborach parlament mołdawski przyjął 29 lipca 1994 roku nową konstytucję z wymienionymi dość korzystnymi dla mniejszości narodowych postanowieniami. Ponadto w artykule 111 zapisano możliwość przyznania szczególnego statusu południowej części Mołdawii, zamieszkaną przez Gagauzów. Następnie 23 grudnia 1994 roku parlament przyjął ustawę o szczególnym statusie prawnym Gagauzji (Gagauz Yeri)⁵². W preambule stwierdzono, że autonomia ma pozwolić na pełny i wszechstronny rozwój Gagauzów, zachowanie ich tożsamości, rozwój języka i kultury oraz zabezpieczenie politycznej i ekonomicznej samodzielności tej grupy etnicznej. Region otrzymał prawo do samorządności w sprawach politycznych, ekonomicznych i kulturalnych w ramach powierzonych mu kompetencji; za jego języki oficjalne uznano mołdawski, gagauski i rosyjski. Gagauzji przyznano ponadto możliwość samostanowienia w przypadku zjednoczenia Mołdawii z Rumunią. W 1995 roku w wyniku referendum

⁵¹ <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=2&id=311496>.

⁵² <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=2&id=311656>.

określono zasięg Terytorium Autonomicznego Gagauzja, przeprowadzono też wybory do lokalnych organów władzy⁵³. Powołanie autonomii uspokoiło relacje mołdawsko-gagauskie.

Mołdawia gwarantowała możliwość używania języka rosyjskiego, m.in. w edukacji czy biznesie. 1 kwietnia 1994 roku, na dzień przed rozpoczęciem sprawdzania znajomości języka państwowego wśród wspomnianych wyżej grup pracowników, parlament podjął decyzję o zawieszeniu procedury⁵⁴. Mimo pewnych starań⁵⁵, ostatecznie zarzucono pomysł językowej „atestacji kadr”. Nie podejmowano jednak działań na rzecz powrotu nie-Mołdawian do struktur państwowych, zachowując ich mołdawski, zderusyfikowany charakter. Dążąc do integracji ludności nietytularnej ze społeczeństwem mołdawskim, organizowano kursy języka rumuńskiego, jednak ich liczba spadła. W związku ze zmianą podejścia władz do kwestii językowych wśród ludności rosyjskojęzycznej zmniejszyło się bowiem zainteresowanie nauką języka państwowego, do którego dodatkowo wielu nie-Mołdawian miało negatywny stosunek (traktując go np. jako język chłopski)⁵⁶. Podobną politykę w opisanych sferach prowadziły wszystkie kolejne władze Mołdawii.

Wtedy też definitywnie zrezygnowano z planów przyłączenia Mołdawii do Rumunii. W marcu 1994 roku, tydzień po mołdawskich wyborach parlamentarnych, odbyło się referendum, w którym 95% respondentów (przy frekwencji 75%) poparło niepodległość państwa (czyli opowiedziało się przeciw mołdawsko-rumuńskiemu zjednoczeniu). W tym samym roku parlament zadecydował o przystąpieniu Mołdawii do WNP, zmieniono też hymn państwowy na utwór *Nasz język*.

Koncepcję Agrarno-Demokratycznej Partii Mołdawii przejął kolejny rząd – Sojusz na rzecz Demokracji i Reform – sprawujący władzę w latach 1998–2001⁵⁷. Była to eklektyczna struktura, skupiająca zwolenników mołdawianizmu i rumunizmu, połączona niechęcią do zwycięzcy wyborów parla-

⁵³ Zob. szerzej: M. Kosienkowski, *Geneza, status i funkcjonowanie...*, s. 210–213.

⁵⁴ <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=2&cid=308895>.

⁵⁵ Zob.: *Постановление Парламента Nr. 151 от 17.06.1994 О мерах по обеспечению изучения государственного языка некоторыми категориями граждан Республики Молдова в целях выполнения ими служебных обязанностей*, <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=2&cid=308165>.

⁵⁶ L. Prisac, *Relațiile interetnice...*, s. 91–92.

⁵⁷ C. Neukirch, *National Minorities...*, s. 53; korespondencja mailowa z D. A. Zabarahem.

mentarnych – partii komunistycznej. Wykorzystanie koncepcji poprzednich władz warunkowały: wewnętrzna niespójność i niestabilność koalicji, a także skupienie się rządu na kwestiach ekonomicznych w związku ze złą sytuacją gospodarczą państwa. Wprowadzono jednak do niej pewne modyfikacje – kompleksowe podejście do narodu tytularnego i mniejszości narodowych, równoważenie ich interesów oraz założenie językowej i kulturowej integracji mniejszości⁵⁸. Powodem zmian był także fakt, że po okresie napiętych stosunków międzyetnicznych na przełomie lat 80. i 90. XX wieku prawa mniejszości zostały zabezpieczone w odpowiednim stopniu, jednak nie-Mołdawianie nie integrowali się z narodem tytularnym, przede wszystkim istotnej poprawie nie uległ poziom znajomości języka rumuńskiego. Kompleksowe podejście do większości i mniejszości oraz kwestia integracji, głównie językowej, zostały włączone również do wszystkich kolejnych koncepcji polityki etnicznej.

Mimo większej świadomości dotyczącej konieczności integracji nie-Mołdawian ze społeczeństwem mołdawskim faktycznie nie podejmowano intensywnych działań w tej sferze. Ponadto pojawiły się dwie kwestie rzutujące na politykę etniczną państwa.

Pierwsza z nich to konflikt z Bułgarami, zamieszkującymi na południu Mołdawii, do którego doprowadziła reforma administracyjna z 1998 roku. Rejony (rum. raion), będące pozostałością z czasów radzieckich, zastąpiono większymi okręgami (rum. județ). Zlikwidowano przy tym rejon Taraclia, zamieszany w 2/3 przez ludność bułgarską, i włączono do sąsiedniego okręgu Cahul, w którym Bułgarzy stanowili już tylko 16% mieszkańców. Taka sytuacja doprowadziła w 1999 roku do ich protestów, organizacji (nielegalnego) referendum na temat zachowania rejonu, bojkotu lokalnych wyborów i odmowy miejscowych urzędników ustąpienia z likwidowanych stanowisk. Rządząca koalicja była podzielona w kwestii rozwiązania tego problemu, a w konflikt zaangażowały się władze Bułgarii. Ostatecznie problem został rozwiązany dzięki wsparciu komunistycznej opozycji – w październiku 1999 roku utworzono odrębny okręg Taraclia⁵⁹. Władze mołdawskie zapobiegły w ten sposób eskalacji sporu.

⁵⁸ *Постановление Правительства Nr. 998 от 28.09.1998 об утверждении структуры, Положения и штатной численности Департамента национальных отношений и функционирования языков*, http://lex.justice.md/document_rus.php?id=36E0D3AE:F24DBD00.

⁵⁹ C. Neukirch, *National Minorities...*, s. 59–60; N. Țveatcov, *Bulgaria...*, s. 17–18.

Druga kwestia to nowe sprzeczności w stosunkach z Gagauzami. Dotyczyły one ustawy zasadniczej o autonomii (rum. Regulament, ros. Уложение). Referendum na temat jej przyjęcia zostało zablokowane przez Sąd Najwyższy ze względów formalnych i innych powiązanych z jej treścią. Po zmianach gagauska konstytucja została przyjęta w 1998 roku. Ponadto zamiary mołdawskich władz dotyczące powołania reprezentującego rząd prefekta (rum. prefect) dla Terytorium Autonomicznego Gagauzja, podobnie jak dla okręgów, zostały potraktowane przez Gagauzów jako naruszenie autonomii. Ostatecznie rząd wycofał się z tego pomysłu⁶⁰.

W roku 2001 do władzy doszła Partia Komunistów Republiki Mołdawii. Dzięki samodzielnym rządóm mogła doprowadzić do przyjęcia ustawy o mniejszościach narodowych (19 lipca 2001 roku)⁶¹ i koncepcji polityki narodowościowej (19 grudnia 2003 roku)⁶². Dokumenty te, a przede wszystkim koncepcja, stanowiły emanację komunistycznego mołdawianizmu i ważny element w antyrumuńskiej polityce komunistów, podkreślając wyjątkowość – w porównaniu z Rumunią – Mołdawii i jej mieszkańców, w tym licznych nie-Mołdawian, do których na przestrzeni dziejów, jak zaznaczono, Mołdawianie odnosili się z tolerancją i szacunkiem. Różnorodność etniczną, kulturową i językową, a także wzajemną tolerancję i zgodę w relacjach międzyetnicznych określono jako główne dobro Republiki Mołdawii. Za jeden z celów polityki narodowościowej uznano przewyciężenie skutków wewnętrznego konfliktu z przełomu lat 80. i 90. XX wieku, który doprowadził do deformacji stosunków międzyetnicznych w Mołdawii.

Komuniści za cel postawili sobie integrację i konsolidację multikulturowego i wielojęzycznego narodu Republiki Mołdawii na drodze koordynacji ogólnonarodowych interesów z interesami wszystkich etnicznych i językowych społeczności państwa. Podobnie jak w konstytucji, odróżniono (wieloetniczny) naród Mołdawii od narodu mołdawskiego, czyli etnicznych Mołdawian, będących grupą państwowotwórczą. Wśród grup formujących naród Mołdawii, prócz Mołdawian, wymieniono z nazwy: Ukraińców, Rosjan, Gagauzów, Bułgarów, Żydów, Rumunów, Białorusinów, Cyganów (Romów) i Polaków.

Za przynależące do mniejszości narodowych uznano osoby na stałe mieszkające w Republice Mołdawii, będące jej obywatelami, odróżniające się etnicznymi,

⁶⁰ C. Neukirch, *National Minorities...*, s. 58–60.

⁶¹ <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=2&id=312817>.

⁶² <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=2&id=312846>.

kulturowymi, językowymi i religijnymi cechami od większości mieszkańców – Mołdawian, i deklarujące inne pochodzenie etniczne. Zastrzeżeń do takiej definicji nie zgłasza także obecny rząd, który przejął władzę po komunistach w 2009 roku.

Komuniści podkreślali szczególną rolę, jaką w Mołdawii pełnił język rosyjski, postulując nawet nadanie mu statusu drugiego języka państwowego. Opowiadając się za mołdawsko-rosyjskim bilingwizmem, twierdzili, że trzeba podjąć odpowiednie działania, by stał się on realnością. W tym kontekście naukę języka mołdawskiego uznano za jeden z priorytetów państwa. Zapewniono jednocześnie zachowanie i rozwój kultur i języków wszystkich etnicznych wspólnot zamieszkujących w Mołdawii. Prócz języka mołdawskiego do ważnych czynników zespalających naród Republiki Mołdawii zaliczono mołdawską kulturę, tradycję i historię kraju.

Zagwarantowano także, że reformy terytorialno-administracyjne nie będą miały na celu zmiany składu etnicznego regionów, co wynikało z konfliktu, w jaki poprzedni rząd popadł z mniejszością bułgarską, dodatkowo wzbudzając niepokój Gagauzów (komuniści stanęli wtedy po stronie mniejszości, które następnie w wyborach poparły PCRM). Podkreślono również zasadę integralności terytorialnej państwa. Co ważne, w art. 24 ustawy o mniejszościach stwierdzono, że mają one prawo do mniej więcej proporcjonalnej reprezentacji w strukturach władzy wykonawczej i sądowniczej, w armii i służbach porządkowych.

Zgodnie ze swymi wyborczymi obietnicami komuniści podjęli działania na rzecz przyznania językowi rosyjskiemu statusu języka państwowego. W 2002 roku Sąd Konstytucyjny z przyczyn formalnych odmówił jednak wydania opinii, koniecznej w procesie legislacyjnym, na temat wprowadzenia odpowiednich zmian w konstytucji⁶³. Później za niekonstytucyjne uznał zapisy ustawy o mniejszościach, które zakładały, że nazwy miejscowości i ulic, a także ważne dla społeczeństwa komunikaty oraz informacje na tablicach w urzędach czy dworcach będą podawane również w języku rosyjskim (zachowano przy tym możliwość podawania w językach – rumuńskim i rosyjskim nazw instytucji użyteczności publicznej i miejsc publicznych). Podobna decyzja zapadła w przypadku ustawy o aktach stanu cywilnego, która zakładała, że dokumenty będą sporządzane także w języku rosyjskim⁶⁴. Ponadto wła-

⁶³ <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=2&id=286345>.

⁶⁴ <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=2&id=291730>.

dze próbowały wprowadzić od stycznia 2002 roku obowiązek nauki języka rosyjskiego od 2 klasy, a nie jak wcześniej od 5 klasy. Zamiary te spotkały się z ostrym sprzeciwem opozycji i części społeczeństwa, doszło do ulicznych protestów. W efekcie komuniści zrezygnowali ze swoich planów, a minister edukacji został zdymisjonowany. Mimo tych niepowodzeń PCRМ i tak wzmocniła pozycję języka rosyjskiego w Mołdawii.

Realizując koncepcję mołdavianizmu, bardziej przychylnego mniejszościom niż rumunizm, władze usiłowały wprowadzić od 1 września 2002 roku do programu nauczania historię Mołdawii zamiast historii Rumunów. W związku z publicznymi protestami wycofały się z tego pomysłu⁶⁵. Mimo ponownego sprzeciwu, w 2006 roku do szkół wprowadzono jednak tzw. historię zintegrowaną, w ramach której nauczano historii Mołdawii, regionu i świata, a także historii mniejszości narodowych. Należy tu dodać, że charakter tego przedmiotu był konsultowany z Radą Europy⁶⁶. Jak zauważa Oleh Protsyk, komuniści byli bardziej zdeterminowani w kwestii zmiany programu nauczania historii niż przyznania językowi rosyjskiemu statusu języka państwowego, ponieważ kwestie interpretacji i prezentacji historii traktowano jako kluczowy element kształtowania mołdawskiej tożsamości⁶⁷.

Niezależnie od współpracy przed wyborami, PCRМ jako rządzące ugrupowanie weszło w konflikt z Gagauzami. Pomimo wcześniejszych obietnic, komuniści nie chcieli wzmocnić autonomii gagauskiej przez odpowiednie zapisy konstytucyjne. Ostatecznie strony osiągnęły porozumienie. W roku 2003 do konstytucji wpisano główne postanowienia ustawy o szczególnym statusie prawnym Gagauzji (Gagauz Yeri) i dodatkowo przyznano gagauskiemu Zgromadzeniu Ludowemu możliwość wystąpienia z inicjatywą ustawodawczą w parlamencie mołdawskim. Nie przeniesiono jednak ważnego dla Gagauzów zapisu o tym, że region ma możliwość samookreślenia, w przypadku gdyby status Mołdawii jako niepodległego państwa uległ zmianie – np. w razie zjednoczenia z Rumunią.

⁶⁵ L. Prisac, *Relațiile interetnice...*, s. 110–113. W części szkół nowy przedmiot wprowadzono już w 2003 roku. *Президент Молдовы Владимир Воронин призвал ученых не политизировать историю*, Infotag, 02.20.2006, <http://press.try.md/item.php?id=77044> (25.04.2014).

⁶⁶ Zob.: D. Romanovski, *The History of Who?*, Transitions Online, 20.06.2013, <http://www.tol.org/client/article/23826-the-history-of-who.html> (10.05.2014).

⁶⁷ O. Protsyk, *Nation-building...*

Władze komunistyczne, przy wsparciu części gagauskich elit, faktycznie starały się podporządkować sobie Gagauzję. Działania polegały na usuwaniu z wyższych stanowisk autonomii niewygodnych osób, manipulowaniu przy bazie prawnej Terytorium Autonomicznego Gagauzja, zwalczaniu lokalnej opozycji. Jednemu z jej liderów, Mihailowi Formuzalowi, wytoczono kilka spraw kryminalnych, a nawet aresztowano go w 2005 roku (został jednak zwolniony tego samego dnia pod naciskiem zachodniej opinii publicznej), próbując w ten sposób wyeliminować go z wyścigu w wyborach *baszkana* (gubernatora), wyznaczonych na 2006 rok (M. Formuzal wygrał te i kolejne wybory). Co ważne, konfrontacja doprowadziła do znacznego spadku poparcia Gagauzów dla PCRМ. W 2001 roku w krajowych wyborach parlamentarnych komuniści zdobyli w Gagauzji aż 80,5% głosów, a w 2005 roku – już tylko 30,75%⁶⁸.

Omawiając politykę etniczną, należy wspomnieć, że władze mołdawskie przeprowadziły reformę administracyjną w oparciu o ustawę z 2001 roku, powracając do wcześniejszego podziału na rejony. Okręg Taraclia został przekształcony w rejon, co spotkało się z zadowoleniem zamieszkujących go Bułgarów. Ponadto w 2002 roku Mołdawia podpisała Europejską kartę języków regionalnych lub mniejszościowych. Jednak do tej pory nie została ona ratyfikowana.

Według Władimira Sołowjowa, komunistom udało się wykreować obraz jedyne go obrońcy ludności rosyjskojęzycznej⁶⁹, choć niekoniecznie szły za nim realne działania. Jak jednak zauważa Bartłomiej Zdaniuk, dla mniejszości „rządy PCRМ są nie tyle nadzieją na realizację jakichś własnych grupowych interesów, ile najwycyżajniej gwarancją pozostawienia rusofonów w spokoju”⁷⁰.

Od drugiej połowy 2009 roku rządy w Mołdawii pełni proeuropejska koalicja pod nazwą Sojusz na rzecz Integracji Europejskiej, zmieniona wiosną 2013 roku na Koalicję Proeuropejską. Początkowo składała się z czterech ugrupowań: Partii Liberalno-Demokratycznej (PLDM), Partii Demokratycznej (PDM), Partii Liberalnej (PL) i Sojuszu „Nasza Mołdawia”, który nie dostał się do parlamentu w przedterminowych wyborach z 2010 roku. Ponadto w 2013 roku doszło do rozłamu w Partii Liberalnej, część polityków utworzyła Partię

⁶⁸ Zob. szerzej: M. Kosienkowski, *Geneza, status i funkcjonowanie...*, s. 213–217.

⁶⁹ *О жизни русских в Молдавии*, Radio Echo Moskwy, 06.02.2013, <http://www.echo.msk.ru/programs/linguafranca/1004846-echo/> (10.05.2014).

⁷⁰ B. Zdaniuk, *Linie podziałów...*, s. 185.

Liberalnych Reformatorów, która zajęła miejsce PL w rządzie. Podobnie jak Sojusz na rzecz Demokracji i Reform, sprawujący władzę w latach 1998–2001, koalicja proeuropejska jest strukturą eklektyczną, która skupia zwolenników zarówno mołdawianizmu, jak i rumunizmu. Głównym jej spoiwem jest idea integracji Mołdawii z Unią Europejską, przy tym w 2009 roku partie łączył dodatkowo negatywny stosunek do PCRМ.

Koncepcja wypracowana przez proeuropejski rząd zakłada, że polityka etniczna ma wpisywać się w proces integracji europejskiej Mołdawii. Powinna więc być zgodna ze standardami międzynarodowymi i standardami Unii Europejskiej. Zbliżaniu się do struktur europejskich, czyli integracji zewnętrznej, ma towarzyszyć wewnętrzna integracja społeczeństwa zgodnie z dewizą Unii Europejskiej – osiągnięcie jedności przy zachowaniu różnorodności (rum. Unitate prin diversitate). Za kluczowy element integracji społecznej mniejszości uznano znajomość języka państwowego, deklarując stworzenie odpowiednich warunków do jego nauki. Jako ważną potraktowano też harmonizację stosunków między grupami etnicznymi zamieszkującymi Mołdawię. Zwrócono również uwagę na konieczność poprawy sytuacji społeczno-ekonomicznej Cyganów, czemu duże znaczenie przypisują instytucje zachodnie⁷¹.

Rząd związany jest też aktami prawnymi przyjętymi przez poprzednie władze. Składają się one na obecną koncepcję polityki etnicznej państwa⁷². Wśród aktów przyjętych przez parlament, oprócz konstytucji, należy wymienić ustawy o: funkcjonowaniu języków na terytorium Mołdawii (1989), obywatelstwie (1991), dokumentach potwierdzających tożsamość (1994), szczególnym statusie prawnym Gagauzji (Gagauz Yeri) (1994), sądownictwie (1995), edukacji (1995), kulturze (1999), prawach osób należących do mniejszości narodowych i prawnym statusie ich organizacji (2001), telewizji i radio (2002), zapewnieniu równości (2012), a także kodeks telewizyjny i radiowy (2006) oraz koncepcję polityki narodowościowej (2003)⁷³. Co ciekawe, ten ostatni akt, przyjęty przez komunistów, choć formalnie obowiązuje, to podlega krytyce

⁷¹ *Постановление Правительства № 43 от 02.02.2010 об утверждении Положения об организации и функционировании Бюро межэтнических отношений, структуры и предельной штатной численности его центрального аппарата*, <http://lex.justice.md/ru/333587/>; *Бюро межэтнических отношений...*, s. 3.

⁷² Korespondencja mailowa z Lidią Prisac, 02.04.2014.

⁷³ *Бюро межэтнических отношений...*, s. 5.

ze strony przedstawicieli obecnego rządu, a w 2013 roku deputowani Partii Liberalnej wystąpili z inicjatywą anulowania przez parlament dokumentu⁷⁴ i skierowali go do Sądu Konstytucyjnego⁷⁵. Faktycznie jednak większość założeń koncepcji i tak nie jest realizowana. Wśród aktów władzy wykonawczej należy wspomnieć o dekretach prezydenta i postanowieniach rządu z lat 1991–1993 dotyczących wsparcia rozwoju narodowych kultur Ukraińców, Rosjan, Żydów i Bułgarów, a także rządowy Plan działań na rzecz wsparcia Cyganów/Romów na lata 2007–2010 (przy tym koalicja przyjęła nowy plan na lata 2011–2015)⁷⁶.

Na koncepcję polityki etnicznej Mołdawii składają się też traktaty międzynarodowe z zakresu praw człowieka, do których to państwo przystąpiło⁷⁷. Są to m.in.: Powszechna deklaracja praw człowieka, Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych, Międzynarodowy pakt praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych, Międzynarodowa konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej, Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, Konwencja ramowa o ochronie mniejszości narodowych, Paryska Karta Nowej Europy.

Warto również przywołać koncepcję narodu poszczególnych partii wchodzących w skład proeuropejskiej koalicji. Najsilniejsza Partia Liberalno-Demokratyczna, z której wywodzą się obecny i poprzedni premierzy, w swym programie stwierdza, że „w sensie obywatelskim wszyscy mieszkańcy państwa są Mołdawianami”, a w dokumencie wielokrotnie powtarzane jest słowo „obywatele” (państwa/Mołdawii), bez odwołania do konkretnej grupy etnicznej czy używania pojęcia „naród”. Natomiast druga pod względem wielkości w koalicji Partia Demokratyczna postuluje sformowanie i umocnienie narodu obywatelskiego (rum. națiunea civică, ros. гражданская нация), według zasady „wszyscy jesteśmy Mołdawianami jako obywatele Mołdawii”, gwarantując przy tym prawo każdego obywatela do etnicznej samoidentyfikacji. PDM zaproponowało dodatkowo wprowadzenie do konstytucji zapisu

⁷⁴ <http://www.parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/LegislativId/1863/language/ro-RO/Default.aspx>.

⁷⁵ <http://anagutu.net/files/2013/07/Sesizare-CC-GUTU.pdf>.

⁷⁶ *Законодательство – Постановления Правительства*, http://www.bri.gov.md/index.php?pag=legislatie&cids=hotarire_de_guvern&l=ru (10.04.2014).

⁷⁷ *Zob.: Lista tratatelor multilaterale și a tratatelor încheiate cu organizații internaționale*, http://www.mfa.gov.md/img/docs/lista_tratate_multilaterale.pdf (17.06.2014).

o mołdawskim narodzie obywatelskim⁷⁸. Partia Liberalnych Reformatorów i Partia Liberalna – skupiające zwolenników rumunizmu – w swych dokumentach programowych nie używają pojęcia „naród”, posługują się natomiast terminem „obywatele Republiki Mołdawii”. Przy tym PL w swym programie obowiązującym od 2010 roku, a więc również w okresie, gdy partia ta wchodziła w skład koalicji rządowej – wyróżnia rumuńską większość i mniejszości narodowe⁷⁹.

Jeśli chodzi o realizację polityki etnicznej, to począwszy od roku 2009, proeuropejskie władze podejmują działania na rzecz derusyfikacji językowej i promocji języka państwowego. W wielu przypadkach zlikwidowano lub ograniczono rosyjskojęzyczne wersje stron internetowych urzędów państwowych. Używana jest też forma „język rumuński”, zamiast „mołdawski” (lub skrótowo – RO zamiast MD), a w 2014 roku Sąd Konstytucyjny uznał, że językiem państwowym jest rumuński. Ministerstwo Edukacji informuje zaś o planach zastąpienia nauką języka angielskiego obowiązkowej nauki języka rosyjskiego w klasach 5–9. Język rosyjski mógłby być zaś opcjonalnie wybrany przez uczniów jako drugi język obcy⁸⁰. Choć w Mołdawii pozycja języka rosyjskiego relatywnie słabnie, to nadal jest dość silna⁸¹. Na przykład pomimo wspomnianych zmian na stronach internetowych, akty prawne nadal są tłumaczone na język rosyjski⁸².

Kiedy w 2011 roku kilkudziesięciu uczniów liceów z rosyjskim językiem nauczania otrzymało na egzaminie maturalnym negatywną ocenę z przedmiotu język rumuński i literatura dla obcojęzycznych, władze gagauskie oświadczyły, że i tak wydadzą im świadectwa dojrzałości, co byłoby sprzeczne z prawem. Idąc na kompromis, rząd mołdawski zgodził się, by uczniowie otrzymali świa-

⁷⁸ *Partidul Democrat propune introducerea unei noțiuni noi în Constituție*, Publika.md, 30.03.2014, http://www.publika.md/partidul-democrat-propune-introducerea-unei-notiuni-noi-in-constitutie--vezi-care-ar-putea-fi-aceasta_1865131.html (25.04.2014).

⁷⁹ *Programul politic al Partidului Liberal Democrat din Moldova (11 decembrie 2011)*, <http://www.pldm.md/who-we-are/partidul/programul-politic> (25.04.2014); *Obiective Programatice (PDM)*, <http://www.pdm.md/?page=30> (25.04.2014); *Statut, Partidul Liberal Reformato, 15 decembrie 2013*, http://www.plr.md/tc_userfiles/file/Statutul_PRL.pdf (25.04.2014); *Programul Partidului Liberal adoptat la Congresul III al PL (26 septembrie 2010)*, <http://www.pl.md/pageview.php?l=ro&cidc=13> (25.04.2014). Zob. też: P. Oleksy, *Discourse on...*

⁸⁰ *Русский язык перестанет быть обязательным предметом в школах Молдовы*, Moldnews, 15.05.2014, <http://www.moldnews.md/rus/news/67576> (16.05.2014).

⁸¹ Na temat różnych opinii dotyczących statusu języka rosyjskiego w Mołdawii zob.: *О жизни русских...*

⁸² Zob.: *Registrul de stat al actelor juridice al Republicii Moldova*, <http://lex.justice.md/>.

dectwo ukończenia szkoły i kontynuowali naukę bez matury (choć w ramach kształcenia średniego)⁸³.

W wyniku procesu „optymalizacji szkolnictwa”, rozpoczętego w 2010 roku w związku z niżem demograficznym i kwestiami ekonomicznymi, zamknięto wiele szkół, w tym rosyjskich, co spotkało się z niezadowolaniem ludności rosyjskojęzycznej⁸⁴. W kontekście szkolnictwa należy wspomnieć, że po dojściu koalicji proeuropejskiej do władzy zmieniono program nauczania historii, a w 2012 roku przedmiot ten zastąpiono kursem historia Rumunów i historia powszechna.

W roku 2012 Mołdawska Rada Audiowizualna odebrała licencję rosyjskojęzycznej, prokomunistycznej telewizji NIT w związku z naruszeniami kodeksu telewizyjnego i radiowego, m.in. za stronniczość. Jak jednak pisze Daria Paprocka, „NIT był jedyną rosyjskojęzyczną stacją telewizyjną o zasięgu krajowym. Profesjonalizm stacji [...] pozostaje kwestią mocno dyskusyjną, ale wraz z jej zamknięciem możliwości śledzenia wiadomości mołdawskich, oglądania mołdawskiej publicystyki czy programów kulturalnych zostały znacznie uszczuplone”⁸⁵. Ludność rosyjskojęzyczna czerpie bowiem informacje głównie z rosyjskiej telewizji, nasyconej propagandą w związku z kryzysem ukraińskim, który zaczął się pod koniec 2013 roku. W kwietniu 2014 roku Rada Audiowizualna rozpoczęła jej monitoring pod kątem przekazywanych treści i pluralizmu opinii⁸⁶. Mołdawia nie oferuje jednak mniejszościom żadnej poważnej alternatywy informacyjnej.

Analizując realizację polityki etnicznej Mołdawii w ostatnim okresie, należy podkreślić, że rząd nie jest w stanie przekonać mniejszości do poparcia idei integracji Republiki z Unią Europejską. Ta sprzeczność doprowadza do napięć we wzajemnych relacjach. W lutym 2014 roku Gagauzja zorganizowała nawet referendum, które m.in. dotyczyło integracyjnych dążeń Mołdawii. Większość

⁸³ А. Гремалски, *Политики в области образования*, w: *Интеграция этнических групп...*, s. 237.

⁸⁴ Д. Романовский, *Русские школы в Молдавии страдают от оптимизации*, BBC, 25.09.2012, http://www.bbc.co.uk/russian/society/2012/09/120924_moldova_schools.shtml (10.05.2014).

⁸⁵ D. Paprocka, *Gagauzja w kontekście procesu integracji Mołdawii z Unią Europejską*, w: B. Piskorska, M. Kosienkowski (red.), *Mołdawia i Unia Europejska: od współpracy do integracji*, Lublin 2014, s. 56.

⁸⁶ Н. Пахольницкий, *КСТР проверит российские новости на плюрализм мнений*, Kommersant.md, 17.04.2014, <http://www.kommersant.md/node/28647> (10.05.2014).

Gagauzów opowiedziała się za wstąpieniem państwa do Unii Celnej. Ponadto rządząca koalicja nie odniosła się do postulatów władz Taraclii dotyczących przyznania regionowi autonomii, co miałyby prawnie potwierdzić i zabezpieczyć jego dalsze istnienie. Bułgarzy obawiają się bowiem, że w wyniku przeprowadzanej reformy administracyjnej, mającej zdecentralizować państwo, ich rejon może być zlikwidowany, podobnie jak było to w przeszłości⁸⁷.

Jeśli działania proeuropejskiego rządu niekoniecznie są zgodne z nakreśloną koncepcją, w tym z hasłem „zjednoczeni w różnorodności”, to wpisują się w ramy ideologii kulturowego rumunizmu. Wydaje się, że polityka władz ma na celu raczej wychodzenie Mołdawii ze strefy rosyjskich wpływów, kulturową rumunizację i europeizację państwa niż pozyskiwanie mniejszości i zachęcanie ich do integracji i nauki języka państwowego.

6.5. MNIEJSZOŚCI NARODOWE WOBEC POLITYKI ETNICZNEJ

Na przełomie lat 80. i 90. XX wieku polityka etniczna Mołdawii, mająca na celu mołdawianizację/rumunizację i derusyfikację Republiki, była mniej lub bardziej negatywnie odbierana przez mniejszości narodowe. Natomiast polityka z lat 1994–2009, prowadzona przez zwolenników mołdawianizmu, była postrzegana przez nie-Mołdawian bardziej pozytywnie, stabilizowała bowiem relacje międzyetniczne w państwie. Warto dodać, że według badania z przełomu lat 2004 i 2005, ponad 2/3 nie-Mołdawian uważało, że ustawa o mniejszościach przyznaje im wystarczający zakres praw (tabela 3). Opinia o działaniach rządu wobec mniejszości po 2009 roku uległa pewnemu pogorszeniu, m.in. w związku z jego polityką rumunizmu kulturowego czy zacieśnianiem więzi Mołdawii z Unią Europejską. Przede wszystkim mniejszości zdecydowanie negatywnie postrzegały działania przewodniczącego parlamentu i p.o. prezydenta Mołdawii w okresie od sierpnia/września 2009 roku do grudnia 2010 roku – Mihaia Ghimpu, lidera Partii Liberalnej. Jego polityka miała charakter prorumuński, antyradziecki i częściowo antyrosyjski.

⁸⁷ *Тараклия хочет присоединиться к Гагаузии, чтобы получить право на выход из состава Молдавии*, REGNUM, 09.04.2014, <http://www.regnum.ru/news/polit/1788987> (11.05.2014).

Tabela 3. Opinia głównych mniejszości narodowych w Mołdawii dotycząca przyznanych im praw na mocy mołdawskiej ustawy o mniejszościach narodowych z 2001 roku (odpowiedzi w %)

Ustawa przyznaje mojej grupie:	Rosjanie	Ukraińcy	Gagauzi	Bułgarzy
zbyt dużo praw	5	1	6	2
wystarczająco praw	71	67	66	68
zbyt mało praw	20	16	15	22
nie wiem / brak odpowiedzi	5	15	14	7

Źródło: *Ethnobarometer in the Republic of Moldova*, Chişinău 2006, s. 308 i n.

Mimo relatywnie pozytywnej oceny polityki etnicznej po 1994 roku, można założyć, że wiele z przedstawionych w następnej części rozdziału zastrzeżeń Rady Europy i OBWE, dotyczących m.in. implementacji prawa czy udziału nie-Mołdawian w życiu publicznym, jest podzielanych przez mniejszości narodowe. Dodatkowo organizacje te odnotowały w swych dokumentach, że przedstawiciele mniejszości uznali działania państwa na rzecz zachowania i promowania ich kultury, języka i tradycji za niesatysfakcjonujące, system wsparcia – za nieprzejrzysty, a udział w podejmowaniu decyzji na poziomie państwowym – za niewystarczający. Ponadto w ostatnich latach nie-Mołdawian niepokoi też likwidacja szkół mniejszości w ramach programu „optymalizacji szkolnictwa” oraz zmniejszanie poziomu asymetrycznego bilingwizmu, a więc ograniczanie zakresu funkcjonowania języka rosyjskiego w różnych sferach (np. edukacja, media, kino) na rzecz rumuńskiego.

Badacze polityki etnicznej Mołdawii wskazują na wiele problemów rzutujących na jej odbiór przez mniejszości narodowe. Podkreślają m.in., że faktyczna sytuacja Ukraińców zamieszkujących Mołdawię nie koresponduje ze statusem największej mniejszości narodowej w państwie. Dotyczy to niskiego poziomu uczestnictwa w życiu publicznym czy problemów związanych z edukacją w języku ukraińskim. Taki stan wynika jednak w dużej mierze, jak zauważają Natała Belicer i in., z pasywności społeczności ukraińskiej⁸⁸.

⁸⁸ N. Belitser, M. Bilynskij, A. Bogomolov, Y. Dovgopol, *The Price of Polarization: Nation Building and European Integration in Moldova and its Impact on Ukraine-Moldovan Relations*, Pylyp Orlyk Institute for Democracy, listopad 2010, s. 16–19, http://uniter.org.ua/data/block/nation_building_ua-md_eng.pdf (16.05.2014).

Według Lubow' Ostapienko, Iriny Subbotiny i Swietłany Niestierowej, władze mołdawskie prowadzą w stosunku do mniejszości rosyjskiej „politykę wypierania [z różnych sfer życia], wypychania [z państwa], poniżania godności narodowej, ograniczania ich interesów i praw”⁸⁹. Mimo że w niepodległej Mołdawii status Rosjan uległ obniżeniu w porównaniu z okresem radzieckim, a w ostatnich latach rząd wzmacnia pozycję języka rumuńskiego kosztem rosyjskiego, taką opinię należałoby uznać za nazbyt emocjonalną i przesadzoną.

Trafnej oceny sytuacji Gagauzów dokonuje Jerzy Hatłas. Przyznaje, że „autonomia w obecnym kształcie nie zaspokaja ambicji i oczekiwań wielu Gagauzów. Zarazem jednak pozycja i uwarunkowania prawne, jakich doczekali się Gagauzi w Mołdawii, nie mają precedensu ani chronologicznego, ani geograficznego. Nigdzie bowiem indziej nie stworzyli oni namiastki swojego państwa, nigdzie na zamieszkiwanym przez siebie obszarze nie mają takiej samorządności, jak ma to miejsce w południowej Mołdawii”⁹⁰.

W przypadku Bułgarów J. Hatłas stwierdza, że nie posiadają oni żadnego specjalnego statusu, nie udało im się uzyskać szerszej autonomii, podobnej do tej, jaką posiadają Gagauzi. Dodaje jednak, że niepodległa Mołdawia umożliwiła mniejszości bułgarskiej działania na rzecz odbudowy swej kultury, języka, tożsamości. Ponadto Bułgarzy mają własną jednostkę terytorialną – rejon Taraclia, w którym działa uniwersytet, będący faktycznie ich „etniczną” uczelnią. Co ważne, J. Hatłas zauważa, że sytuacja Bułgarów w Mołdawii jest lepsza niż w sąsiedniej Ukrainie⁹¹.

6.6. BILANS I PERSPEKTYWY POLITYKI ETNICZNEJ

Niniejsza ocena polityki etnicznej Mołdawii w odniesieniu do międzynarodowych standardów ochrony mniejszości zostanie dokonana na podstawie analiz Clausa Neukircha i Darii Paprockiej – byłych pracowników Misji OBWE w Mołdawii, sprawozdań Wysokiego Komisarza OBWE ds. Mniejszości Narodowych, a także dokumentów Rady Europy sporządzonych w ramach monitorowania realizacji Konwencji ramowej o ochronie mniejszości

⁸⁹ Л. В. Остапенко, И. А. Субботина, С. Л. Нестерова, *Русские в Молдавии...*, s. 6.

⁹⁰ J. Hatłas, *Gagauzi na obszarze Terytorium Autonomicznego Gagauzja – przeszłość oraz terażniejszość*, w: M. Kosienkowski (red.), *Spotkania polsko-mołdawskie...*, s. 266–267.

⁹¹ Tenże, *Bułgarzy w Besarabii – 200 lat historii*, Poznań 2014, s. 58–59, 116.

narodowych. W tym miejscu znajdują się także odniesienia do ocen państw zainteresowanych.

C. Neukirch, z perspektywy 1999 roku, ocenił politykę Frontu Ludowego Mołdawii (a więc politykę mołdawskich władz centralnych) z przełomu lat 80. i 90. XX wieku jako błędną. Jego zdaniem postulaty i działania na rzecz mołdawianizacji/rumunizacji i derusyfikacji Mołdawii antagonizowały mniejszości narodowe i doprowadziły do poważnych konfliktów na tle etnicznym lub z udziałem czynnika etnicznego, przy tym jeden z nich – spór mołdawsko-naddniestrzański – przerodził się w 1992 roku w wojnę domową⁹². W jej wyniku rząd centralny utracił ostatecznie kontrolę nad Naddniestrzem, a wydarzenia z przełomu lat 80. i 90. XX wieku są nadal obecne w zbiorowej pamięci mniejszości.

Politykę etniczną prowadzoną przez władze po 1994 roku C. Neukirch postrzegał w kategoriach pozytywnych, podkreślając, że wyciągnięto wnioski z poprzedniego okresu. Prawną i faktyczną sytuację ludności rosyjskojęzycznej określił jako zdecydowanie korzystniejszą niż na przełomie lat 80. i 90. XX wieku. To stabilizowało sytuację w państwie. Przede wszystkim zwrócił uwagę na kwestie językowe, zaznaczając, że konflikty etniczne w Mołdawii rozpoczęła decyzja z jesieni 1989 roku o uczynieniu języka mołdawskiego/rumuńskiego jedynym językiem państwowym. C. Neukirch określił politykę językową po 1994 roku jako bardzo liberalną. Jego zdaniem mniejszości bez żadnych problemów mogły używać języka rosyjskiego praktycznie we wszystkich dziedzinach życia, w tym w kontaktach z władzami. Język rosyjski *de facto* pełnił więc funkcję języka urzędowego. Co więcej, prywatne stacje radiowe i telewizyjne nadawały w języku rosyjskim więcej, niż pozwalało na to prawo mołdawskie, a osoby nieznające go mogły mieć problem z porozumiewaniem się w prywatnych restauracjach i sklepach. Należy jednak dodać, że w sektorze państwowym raczej wymagano znajomości języka rumuńskiego⁹³.

Wśród problemów C. Neukirch wymienił fakt nieistnienia szkół, które w całości nauczałyby w językach innych niż języki – rumuński i rosyjski, co wynikało z braku funduszy, a także podręczników i wykwalifikowanych nauczycieli. Przede wszystkim jednak stwierdził, że wielu nie-Mołdawian nie zna języka państwowego i nie chce się go uczyć, co uniemożliwia ich integrację społeczną i utrudnia kształtowanie wspólnej, republikańskiej tożsamości

⁹² C. Neukirch, *National Minorities...*, s. 45–52.

⁹³ Tamże, s. 52–53, 60–61.

obywateli Mołdawii. Działania państwa na rzecz nauki języka rumuńskiego i edukacji mniejszości w ich ojczystych językach uznał więc za zdecydowanie niewystarczające. C. Neukirch pozytywnie ocenił zaś doprowadzenie do uregulowania sporu mołdawsko-gagauskiego przez utworzenie Terytorium Autonomicznego Gagauzja. Przy tym wybuch nowego konfliktu i z użyciem przemocy uznał właściwie za niemożliwy, choć zauważył, że dochodziło do sporów między władzami mołdawskimi i gagauskimi na tle funkcjonowania autonomii⁹⁴.

Dokumenty Rady Europy dotyczące wykonywania przez Mołdawię Konwencji ramowej o ochronie mniejszości narodowych zostały sporządzone w pierwszej dekadzie XXI wieku, odnoszą się więc do okresu, kiedy rządy sprawowała Partia Komunistów Republiki Mołdawii. Rezolucje Komitetu Ministrów datowane są na lata 2003, 2005 i 2010, a poprzedzające je opinie Komitetu Doradczego na lata 2002, 2004 i 2009⁹⁵. Generalnie Rada Europy stwierdziła, że stosunki międzyetniczne w Mołdawii są stabilne i pokojowe, sytuacja mniejszości narodowych jest dość dobra, a władze mołdawskie starają się działać na rzecz ich ochrony i rozwoju, szczególnie w dziedzinie edukacji i kultury. Pozytywnie odniosła się też do przyjęcia w 2001 roku ustawy o mniejszościach narodowych i związanych z nią zmian w ustawodawstwie.

Rada Europy przedstawiła jednak wiele problemów dotyczących realizacji przez Mołdawię Konwencji ramowej o ochronie mniejszości narodowych. W dokumentach z pierwszej rundy oceniającej (2002 i 2003) stwierdziła, że działania na rzecz wzmocnienia pozycji języka rosyjskiego przez komunistyczne władze doprowadziły do wzrostu niepokoju w społeczeństwie i dodatkowo mogą pogłębić rozdział między rumuńskojęzycznymi i rosyjskojęzycznymi mieszkańcami Mołdawii, osłabić motywację tych ostatnich do nauki języka państwowego i pogorszyć pozycję języków innych mniejszości. W związku z tym radziła, by prowadzić zrównoważoną politykę językową, uwzględniającą interesy wszystkich mniejszości, narodu tytularnego i całego społeczeństwa mołdawskiego. W rezolucji Komitetu Ministrów z 2010 roku z ubolewaniem

⁹⁴ Tamże, s. 54–61.

⁹⁵ *Framework Convention for the Protection of National Minorities. State Reports, Opinions, Comments and Resolutions (Moldova)*, http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3_FCNMdocs/Table_en.asp#Moldova (17.06.2014). Kolejna runda oceniająca nie została rozpoczęta, ponieważ Mołdawia nie przedstawiła odpowiedniego raportu (stan na 17 czerwca 2014 roku), mimo że była zobowiązana to zrobić do 1 lutego 2014 roku.

stwierdzono zaś, że problemy językowe czasami są używane do tworzenia podziałów wśród mieszkańców Mołdawii.

Rada Europy ponadto wytknęła Mołdawii problemy w implementacji prawa dotyczącego mniejszości narodowych i zwróciła uwagę na trudniejszą sytuację mniej licznych mniejszości. Zanotowała ograniczony udział nie-Mołdawian w życiu publicznym, w szczególności w administracji państwowej, co przede wszystkim wynikało z nieznamomości języka rumuńskiego. Zaleciła przy tym, by zdecydowanie podnieść poziom dostępności i jakości nauki tego języka dla mniejszości. Rada Europy podkreśliła też problem z nauczaniem języków mniejszości w szkołach i pobieraniem nauki w tych językach (prócz rosyjskiego), z dostępnością podręczników i odpowiednią liczbą nauczycieli. W rezolucji z 2010 roku stwierdzono jednak, że możliwość nauki w językach mniejszości zwiększyła się w porównaniu z latami wcześniejszymi.

Dodatkowo w rezolucji Komitetu Ministrów z 2010 roku Rada Europy wytknęła władzom Mołdawii, że ograniczają środki na działanie Biura Relacji Międzyetnicznych i innych instytucji zajmujących się problemami mniejszości narodowych. Zwróciła też uwagę na problemy w funkcjonowaniu autonomii Gagauzji, wynikające z nieprecyzyjnego podziału kompetencji między władzami centralnymi a władzami gagauskimi.

W swoich sprawozdaniach przedstawianych Stałej Radzie OBWE od 2010 roku, a więc w czasie rządów koalicji proeuropejskiej, Wysoki Komisarz OBWE ds. Mniejszości Narodowych nie zgłaszał poważnych zastrzeżeń co do polityki etnicznej Mołdawii. Co więcej, z zadowoleniem wyrażał się o gotowości rządu mołdawskiego do współpracy z jego instytucją, a także o zamiarach władz dotyczących udoskonalania polityki wobec mniejszości. Niezmiennie podkreślał jednak konieczność wypracowania spójnej strategii na rzecz integracji mniejszości narodowych i szerzej całego społeczeństwa mołdawskiego. W czerwcu 2011 roku Wysoki Komisarz stwierdził, że pozostaje wiele do zrobienia w kwestii: znajomości języka państwowego przez mniejszości, pobudzenia ich do efektywnego uczestnictwa w życiu publicznym oraz stworzenia odpowiednich warunków do rozwoju ich kultury i tożsamości. W swych sprawozdaniach sugerował także, iż autonomia gagauska nie funkcjonuje najlepiej i zalecał udoskonalenie ustawodawstwa i dialog między władzami gagauskimi i mołdawskimi⁹⁶.

⁹⁶ *High Commissioner on National Minorities statements to the OSCE Permanent Council*, <http://www.osce.org/hcnm/66055?page=1> (16.05.2014).

D. Paprocka w artykule z 2014 roku wymieniła negatywne aspekty polityki etnicznej Mołdawii, na które instytucje międzynarodowe zwracały uwagę już od kilkunastu lat. Autorka stwierdziła, że „na przestrzeni dwóch dekad nie było w Mołdawii rządu, który wykazałby się świadomą polityką wobec Autonomii Gagauzji [...] [oraz że] rząd mołdawski nadal boryka się ze sformowaniem programu, który z jednej strony szanowałby prawa językowe mniejszości narodowych, z drugiej zaś propagował język państwowy, tak by systematycznie niwelować wszelkie bariery językowe”. Zauważyła także, iż mniejszości w niewystarczającym stopniu uczestniczą w debacie publicznej i dialogu politycznym. D. Paprocka konkludowała, iż „[o]dnosząca sukcesy na polu integracji z Unią Europejską Mołdawia musi zwrócić większą uwagę na mniejszości narodowe i etniczne [...]”⁹⁷.

Politykę etniczną Mołdawii w różnicowany sposób oceniają zainteresowane państwa. Najbardziej aktywnym i krytycznym jej recenzentem jest Rosja. Rosyjska państwowa Fundacja Wsparcia i Obrony Rodaków Mieszkających za Granicą odnotowuje przede wszystkim ograniczanie: funkcjonowania języka rosyjskiego, możliwości obchodzenia Dnia Zwycięstwa czy dostępności rosyjskiej telewizji⁹⁸. Co ważne, opinie Fundacji i przytaczane przez nią komentarze Ministerstwa Spraw Zagranicznych Rosji są o wiele bardziej stonowane niż przedstawione stanowisko L. Ostapienko, I. Subbotiny i S. Niestierowej.

Inne państwa, takie jak Ukraina, Bułgaria i Turcja, oceniają politykę etniczną Mołdawii mniej krytycznie, choć wskazują na liczne jej niedoskonałości i niekonsekwencje. Przede wszystkim podkreślają rozbieżność między stanem prawnym a faktyczną realizacją praw mniejszości narodowych.

Ważna jest również perspektywa władz mołdawskich, które mają świadomość, że integracja społeczna ludności nietytularnej niezmiennie stanowi poważny problem. To nie tylko nie pozwala na polepszenie ekonomicznej i polityczno-społecznej sytuacji nie-Mołdawian, ale też utrudnia formowanie mołdawskiego narodu politycznego i budowę funkcjonalnego państwa. Należy tu dodać, że różnorodne podziały w Mołdawii nadal są silne. Wystarczy wspomnieć, że ludność różni się nawet w interpretacji wydarzenia, bez którego nie byłoby dzisiejszej Republiki Mołdawii. Według badania z maja 2010 roku,

⁹⁷ D. Paprocka, *Gagauzja w kontekście...*

⁹⁸ Фонд поддержки и защиты прав соотечественников, проживающих за рубежом, *Новости – Молдавия*, stan na 16.05.2014, http://pravfond.ru/?module=news&action=list&id_region=593&page=1&countlist=10.

34,2% respondentów uznało przyłączenie Besarabii do ZSRR w czerwcu 1940 roku za rozpoczęcie okupacji części Rumunii, zaś 27,7% – za akt oswo-bodzenia regionu spod okupacji rumuńskiej⁹⁹. Przy tym tylko kilka procent przedstawicieli mniejszości poparło pierwszą opinię, a ponad 50% – drugą.

Podziały wzmocnił i uwidocznił kryzys ukraiński z przełomu lat 2013 i 2014, a więc konfrontacja Euromajdanu i prezydenta Wiktora Janukowycza, następnie aneksja Krymu przez Federację Rosyjską oraz starcia we wschodniej Ukrainie sił ukraińskich z separatystami, czynnie wspieranymi przez Rosję. Część ludności rosyjskojęzycznej z Mołdawii otwarcie wspierała działania rosyjskie, mimo że realizacja scenariusza ukraińskiego hipotetycznie groziła również państwu, w którym mieszkała. Czuła się więc bardziej związana z Rosją niż z Republiką Mołdawii¹⁰⁰.

Co ważne, trudności z integracją mniejszości częściowo wynikają z winy władz mołdawskich. Wśród problemów można byłoby wymienić zbyt liberalną politykę lewicowych rządów wobec języka rosyjskiego, antagonizujące działania prawicowych sił politycznych (w ramach koalicyjnych rządów) czy wykorzystywanie przez partie podziałów do zbijania kapitału politycznego¹⁰¹. Veaceslav Berbeca twierdzi zaś, że „politykę Kiszyniowa wobec mniejszości etnicznych można scharakteryzować w następujący sposób – [władze] nic nie brały od mniejszości i jednocześnie nie dawały im żadnych narzędzi wspomagających ich integrację ze społeczeństwem mołdawskim”¹⁰².

Przechodząc do prognozy, można sądzić, że w ciągu najbliższych lat polityka etniczna Republiki Mołdawii zachowa swoje podstawowe cechy, choć

⁹⁹ О. Нантой, *Введение*, w: *Интеграция этнических групп...*, s. 11–12. Niewielka część respondentów – 1,5% – wyraziła inną opinię, a dużo większa – 36,6% – nie miała zdania lub nie udzieliła odpowiedzi.

¹⁰⁰ А. Андриевский, *Русскоязычные Молдовы: свои или чужие*, AVA.MD, 28.04.2014, <http://ava.md/analytics-commentary/024837-russkoyazichnie-moldovi-svoi-ili-chuzhie.html> (25.05.2014).

¹⁰¹ Zob.: Н. Кожокару, *Проблема адаптации нерумыноязычного населения Республики Молдова к автохтонной этнической среде*, Кишинэу 2004; J. Danero Iglesias, *Against the Nation – Moldovan Political Discourse after the 2009 ‘Revolution’*, w: J. Danero Iglesias, N. Stojanović, S. Weinblum (red.), *New Nation-States and National Minorities*, Colchester 2013; А. Андриевский, *Русскоязычные...*

¹⁰² V. Berbeca, *Influence of Ethnic Minorities on State’s Foreign Policy*, „Moldova’s Foreign Policy Statewatch”, wrzesień 2011, s. 2, <http://www.viitorul.org/doc.php?l=en&cid=358&id=3540&t=/REGULAR-PUBLICATIONS/Moldovas-Foreign-Policy-Statewatch/Influence-of-ethnic-minorities-on-states-foreign-policy> (25.05.2014).

każda z opcji politycznych, znajdująca się u władzy, będzie realizowała swój szczegółowy program. Przed ewentualną radykalizacją działań państwa wobec mniejszości narodowych chronić je będzie Zachód – głównie Unia Europejska – z którym władze mołdawskie, bez względu na opcję polityczną, chcą raczej utrzymywać dobre stosunki. Pozytywne zmiany mogłyby się dokonać za sprawą czynnika ekonomicznego. Reformy dokonywane w ramach procesu integracji europejskiej i pomoc rozwojowa UE prowadzą do wzrostu zamożności Mołdawii. To z kolei pozwala władzom na wyasygnowanie większych środków na zachowanie oraz rozwój kultury i tożsamości nie-Mołdawian, zachęca mniejszości do integracji ze społeczeństwem mołdawskim. Badania przeprowadzone w Gagauzji ujawniły, że zadowolenie z sytuacji ekonomicznej państwa jest głównym czynnikiem sprzyjającym integracji Gagauzów¹⁰³. Nawet jednak przy odpowiedniej polityce rządu mołdawskiego, wsparciu unijnym i innych sprzyjających okolicznościach znaczna poprawa warunków społeczno-ekonomicznych jest trudnym i długotrwałym zadaniem.

Wydaje się, że specyficzny pluralizm mołdawski oraz wykorzystywanie podziałów tożsamościowych, językowych i etnicznych do celów politycznych także w przyszłości będą uniemożliwiać wypracowanie spójnej i długofalowej koncepcji integracji mniejszości. W niepodległej Republice Mołdawii samodzielne rządy sprawowała tylko Partia Komunistów w latach 2001–2005 i taka sytuacja wydaje się trudna do powtórzenia. To właśnie w tym okresie przyjęto ustawę o mniejszościach i koncepcję polityki narodowościowej. Nawet jeśli przyjęty zostanie odpowiedni program, to jest bardzo prawdopodobne, że nie będzie on realizowany przez kolejne ekipy rządowe. Wszystko wskazuje, że bez koncepcji integracji wypracowanej w ramach ogólnonarodowego konsensusu efekty polityki etnicznej w tej sferze będą dość słabe. W tym kontekście ważny jest też brak perspektyw na rozstrzygnięcie dylematu tożsamościowego narodu tytularnego.

W ostatnich latach część środowiska eksperckiego i rządowego postuluje integrację mniejszości, rozwiązanie problemu tożsamości Mołdawian i formowanie mołdawskiego narodu politycznego w oparciu o wartości europejskie i wspólne dążenie mieszkańców Mołdawii do integracji z Unią Europejską. Nie wydaje się to jednoznacznie optymalnym pomysłem, ponieważ eurointegrację popiera tylko niecała połowa osób zamieszkujących Mołdawię, zaś w przypadku

¹⁰³ В. Кантаржи, АТО «Гагауз Ери» в контексте усилий по созданию гражданской нации: исследование ситуации, в: *Интеграция этнических групп...*, s. 135 i n.

samych mniejszości to poparcie jest zdecydowanie niższe. Postawy antyunijne inspirowane i podsyca Rosja, wielu przedstawicielom mniejszości narodowych Unia Europejska negatywnie kojarzy się z kryzysem ekonomicznym czy z automatycznym zjednoczeniem z Rumunią. W pewnym stopniu wartości europejskie dezawuowały proeuropejskie władze, podejmując również niedemokratyczne działania w ramach walki politycznej. Mimo głoszenia przez rząd mołdawski sukcesów na drodze integracji europejskiej, przeciętny obywatel państwa ich nie odczuwa. Przy tym akcje rządowe i unijne, wyjaśniające i promujące eurointegrację, nie są konsekwentne i efektywne. Tu należy przywołać jedno z głównych wydarzeń politycznych w Mołdawii w 2014 roku, kiedy w lutym Gagauzja zorganizowała, bez zgody władz centralnych, referendum. W jego wyniku 98,5% głosujących poparło integrację Mołdawii z Unią Celną, a nieco ponad 2% – z Unią Europejską. Referendum i jego wyniki poparły też władze bułgarskiego i zdecydowanie prorosyjskiego rejonu Taraclia, które dodatkowo wystąpiły z postulatem przyłączenia swego regionu do Terytorium Autonomicznego Gagauzja (w przypadku gdyby Taraclii nie przyznano autonomii). Nie można wykluczyć, że podobne plebiscyty zostaną zorganizowane w innych częściach kraju zamieszkałych przez mniejszości, np. w Bielcach¹⁰⁴.

Warto na koniec dodać, że polityka etniczna prowadzona przez mołdawskie władze centralne na terytorium znajdującym się pod ich kontrolą jest szczególnie istotna w kontekście uregulowania konfliktu naddniestrzańskiego. Efektywne działania, które dodatkowo dobrze byłyby oceniane przez mniejszości narodowe, czy właściwie funkcjonująca autonomia gagauska, mogą być ważnym argumentem w rozmowach na rzecz przywrócenia integralności terytorialnej państwa.

¹⁰⁴ K. Całus, *Gagauzja: rosnący separatyzm w Mołdawii?*, „Komentarze OSW”, 10.03.2014, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2014-03-10/gagauzja-rosnacy-separatyzm-w-moldawii> (25.05.2014); *Тараклия хочет присоединиться...*